Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...921 оной ...ээ гарана | № 36 (17759) | 1988 оной февралиин 12, пятница | Сэн 3 мүн.

ДЕРНА ЗЭБСЭГГҮЙ ДЭЛХЭЙ ТЭЭШЭ

СССР-эй Верховно Советэй палатануудай Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай хамтын заседани

Союзда, США-да али алиндань адли тэгшэ аюулгүй байдал хангаха. Совет-американ Договорые сэгнэхэдээ, хододоо амгалан тайбан байдалда дуратай, бүхы гүрэнүүдэй, бүхы арадуудтай һайн харилсаа холбоо тогтоохые оролдодог совет арадай эдэ бүгэдые ямараар хүлеэн абаһыень нэн түрүүн хараада абаха ёһотойбди. Афганистан тушаа манай партиин ЦК-гай Генеральна секретарь М. С. Горбачевой үсэглэдэр хэһэн Мэдүүлгэ энээниие тодо хурсаар элирхэйлэн батална.

Совет-американ Договорто гар табигдаһанай һүүлээр олон тоото бэшэгүүд КПСС-эй ЦК-да, СССР-эй Верховно Советдэ, олон албан зургаанудта, мүн газетэнүүдэй редакцинуудта, телевидени болон радиодо эльгээгдэһэн байгаа гэжэ таанадта мэдээсэхые хүсэнэб. Эдэ бэшэгүүд соогоо совет эрхэтэд энэ документын түүхэтэ үг зорилгонуудые, удха шанарые һайшаан дэмжэжэ байһанаа мэдүүлбэ. Гэхэтэй хамта совет хүнүүд олон тоото асуудалнуудые табина гэжэ тэмдэглэхые хүсэнэб. Договор маанадта, бүхы дэлхэйдэ юу үгэхэб, Советскэ Союзай өөрыгөө хамгаалха арга шадабарида ямараар нүлөөлхэб гэжэ тэдэнэр гүнзэгы үндэһэ баримтатайгаар ойлгожо абахые хүсэнэ. США-гай сенадта Договор һайшаагдаха гү, США-да тэрэниие үнэн сэхээр, залан шууд сахиха арга боломжонууд бии гэээшэ гү гэжэ совет хүнүүд һонирхоно. Эдэ асуудалнуудые гэнтэ гараһан бэшэ байһыень мэдэрэнгүй байхын аргагүй. Тусхайлбал, США-гай сенадта Договорые зүбшэн хэлсэхэ үедэ тэрэнэй удхые гүнзэгыгөөр ойлгожо абаха хүсэл эрмэлзэлһээ гадна, тус Договорые муушалжа, тэрэниие эсэслэн баталалгые буруу һүргэхэ талаар үсөөн бэшэ һэдэлгэнүүдэй гаргагдажа байһыень харанабди.

Имагтал ядерна зэбсэг «амгалан тайбан байдалые аршалха байна», ушарынь юуб гэхэдэ, тэдэнэй һанамжын ёһоор, энэ хадаа дайн дажарта эсэргүү тэмсэлэй эгээл һайн арга хэрэгсэл болоно, имагтал энээнэй ашаар 40 гаран жэлэй хугасаа соо дэлхэйн шэнэ дайн байлдаагүйгөөр ажаһууха аргатай болонхойбди гэжэ ойлгуулан гэршэлхые оролдодог үндэр дээдэ тушаалтай гүрэнэй ажал ябуулагшад баруунай оронуудта үшөөл олон байһаар. Сэхыень хэлэхэдэ, иимэ һанал бодолнуудта түшэглэн, зарим нэгэн Дундуур болон дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые усадхаха тухай договор баталалгые США-гай ба бүхы НАТО-гай ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые саашадань үргэнөөр бүтээн гаргалгын шалтагаан болгодог байна. Тиихэдээ тэдэнэр эдэ бүхы буу зэбсэгүүдые «шанаржуулан һайжаруулха», һэльбэн шэнэлхэ тухай хэлсэдэг шуу. Эдэ бүгэдын бидэнэй һанаа зобоонгүй байжа шадахагүй байһаниинь эли. Договорые буруу һүргэхын тула ямар нэгэн «холын хараатай» һанаашалгануудые бэелүүлхые бодомжолногүй юм аабза гээд һанаамнай зобоно.

Американ захиргаан ПРО тушаа хэлсээе алгад гаража, замбуулинай дайдаһаа добтолхо буу зэбсэгүүдые зохёон бүтээхые һэдэжэ байнхай. СОИ гэдэг тушаа Советскэ Союзай хараа бодол бүгэдэндэ мэдээжэ. Энэ хараа бодолнай урдынхидал мэтэ байһаар. ПРО тушаа хэлсээе наринаар сахиһанай ашаар лэ стратегическэ добтолхы буу зэбсэгүүдые 50 процентээр хороожо болоно. Тэрэниие хоёр талын эсэслэн баталһанай һүүлээр совет-американ Договор тон наринаар сахигдажа, бүхы шэглэлнүүдээр буу зэбсэгүүдые хуряаха хэрэгтэ эхи табижа болоно гэжэ бидэ өөһэдынгөө зүгһөө тоолонобди. Тусхайлбал, тэрэ США-гай ба СССР-эй стратегическэ добтолхы буу зэбсэгүүдые 50 процентээр хорооохо, ядерна туршалгануудые болюулха, тактическа ядерна ба юрын буу зэбсэгүүдые, зэбсэгтэ хүсэнүүдые хороохо, химическэ зэбсэг хорихо хэрэгтэ харгы гаргаха ёһотой, гаргажашье шадаха байна. Хэлсээнэй баталагдан бэелүүлэгдэхэдэ, уласхоорондын экономическа, эрдэм, соёлой холбоо барисаан үргэдхэгдэн гүнзэгырүүлэгдэхэ, юрэнхыдөө совет-американ харилсаан һайжаруулагдаха гэжэ тооложо шадаха байнабди. Энээнһээ дэлхэйн бүхы арадуудай олзотохо, аша туһа абаха байһандань һэжэглэжэ болохогүй.

Гэбэшье буу зэбсэгүүдые хуряалгын хэрэг мүнөө зүндөө бэелүүлэгдэшэхэ юм гэжэ найдажа болохогүй. Экономикын хүгжэлтэдэ, ниитын ажабайдалда дайн дажарта бэлдэхэ талаар бүхы хүсэеэ элсүүлдэг бүлэгүүд США-да, Баруун Европодошье бии. Эндэ хоёр талын — совет болон американ — хүсэлэл оролдолгонууд, бүхы оронуудай парламентаринарай, дэлхэй дээрэхи эб найрамдалда дуратай бүхы хүсэнүүдэй хүсэлэл оролдолгонууд шухала хэрэгтэй.

Договорой удхые гүнзэгыгөөр шэнжэлхэ, тэрэниие бэелүүлгын али бүхы хойшолонгуудые хаража үзэхэ гээшэ манай гол зорилго мүн. Тиимэһээ СССР-эй Гадаадын хэрэгүүдэй министерствын, СССР-эй Оборонын министерствын хүтэлбэрилэгшэдэй, бусад олон албан зургаанудай экспертнүүдэй һанамжануудһаа гадна, Договорые бэелүүлгын хойшолонгуудай гадаадын политическэ, сэрэгэй, мүнгэн һангай-экономическа, байгаалиие хамгаалгын болон бусад асуудалнуудта нүлөөлхэ байһан тухай мэргэжэлтэдэй, эрдэмтэдэй сэгнэлтэнүүд бидэниие һонирхуулха юм. Иимэ зорилготойгоор СССР-эй Верховно Советэй хоёр палатын бусад комиссинуудай бүридэлдэ оролдог ехэ бүлэг депутадууд Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай манай хамтын заседанида хабаадалсана. Совет олониитын түлөөлэгшэдэй һанамжануудта, хараа бодолнуудта тон харюусалгатайгаар, ехэ анхаралтайгаар хандаха ёһотой байһамнай эли.

Эсэсэй эсэстэ энээнһээ уламжалан, комиссинууд өөһэдын һанамжа дурадхалнуудые бүридүүлжэ, удаань тэдэниие СССР-эй Верховно Советэй Президиумэй үзэмжэдэ табиха ёһотой.

СССР-эй Верховно Советэй депутадуудһаа гадна, СССР-эй Гадаадын хэрэгүүдэй министерствын, СССР-эй Оборонын министерствын, СССР-эй Гүрэнэй аюулгүйе сахиха комитедэй, хабаатай бусад албан зургаанууд болон ниитын эмхинүүдэй түлөөлэгшэд, тэрэшэлэн хэблэлэй, телезидени ба радиогой хүдэлмэрилэгшэд эндэ байна гэжэ мүн лэ таанадта мэдээсэхые хүсэнэб. Манай уряалаар ерэһэн аха дүү оронуудай — ГДР-эй ба ЧССР-эй түлөөлэгшэд комиссинуудай заседанида мүн лэ хабаадаһан байгаа.

США-гай, Англиин, Бельгиин, Италиин, Нидерландын ба ФРГ-гэй гэхэ гү, али совет болон американ ракетэнүүдые усадхалгын тэдээндэ хабаатай байһан гүрэнүүдэй посольствонуудта заседани тухай дуулгагдаһан байгаа. Дура хүсэлэнтэй байбал, тэдэ өөһэдынгөө түлөөлэгшэдые мүнөөдэрэй хөөрэлдөөнүүдтэ эльгээжэ шадаха аргагүй байһаниинь харада абтаа бэлэй. Нэмда мэдээжэ болоһоной ёһоор, иимэ түлөөлэгшэд энэ зал соо бии.

Өөһэдынгөө түлөөлэгшэдые манай заседанида эльгээхэ арга Верховно Советдэ иимэ гүйлтатайгаар хандаһан бүхы бусад оронуудай посольствонуудта олгогдоһон байгаа. Ехэ бүлэг гадаадын журналистнууд мүн лэ зал соо байна.

Удаань Е. К. Лигачев Э. А. Шеварднадзида үгэ үгэбэ.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь М. С. Горбачев болон США-гай Президент Р. Рейганэй 1987 оной декабриин 8-да Вашингтондо гараа табиһан Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые үгы хэхэ тухай Совет Социалис Республиканууудай Союзай болон Америкын Холбоото Штадуудай хоорондохи договор танай үзэмжэдэ правительство табина.

Хиросимадахи үхэл хосоролгоор өөр тухайгаа мэдүүлһэн ядерна буу зэбсэгүүдэй хэдэн арбаад жэлэй түүхэдэ анха түрүүшынхээ агууехэ хоёр гүрэн мүнөөнэй буу зэбсэгүүдэй зарим тэды тухэлнүүдые бодото дээрэнь хороохо тушаа үгээ сийлголсобо. Ядерна боеголовконуудаар зэбсэгжэһэн хоёр хахад мянганһаа дээшэ ракетэнүүд үгы хэгдэхэ болоно. Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ 1752 ракетые Советскэ Союз үгы хэхэ болоно. Харин Холбоото Штадууд — 859 иимэ ракетэнүүдые. Иигэжэ 500-һаа 5500 километр хүрэтэр зайда ниидэхэ, мүнөө газар дээрэ тодхогдоһон ядерна ракетэнүүд СССР болон США-да үгы болохонь гээшэ.

Договорые зохёон найруулгада хэдэн жэлэй үсэд нэтэрүү ажал хэрэгтэй болоо. Тэрээндэ хоёр талаһаа дипломадууд, сэрэгэйхид, техническэ экспертнүүд, эрдэмтэд, политическэ ажал ябуулагшад, министрнүүд болон манай оронуудай дээдэ тушаалтай хүтэлбэрилэгшэд хабаадаһан байха юм.

Үгээ ойлголсолго түйлалгада шиидхэхы үүргэ дүүргэһэн совет-американ дээдэ тушаалтадай гурбан уулзалга хадаа үе шатын удха шанартай үйлэ хэрэгүүд болоһон байна. Тэдэмнай КПСС-эй ЦК-гай апрелиин (1985 он) Пленумэй һүүлээр Женевэдэ, Рейкьявигта, Вашингтондо болоо бэлэй.

1986 оной январиин 15-да М. С. Горбачевой найруулан соносхоһон ядерна буу зэбсэгүүдые хорихо тухай программа хадаа эдэ хөөрэлдөөнүүд дээрэ совет хандалгые тодорхойлологдо үндэһэн шухала удха шанартай байгаа.

Дабагдашагүй бэрхэшээл түбэгүүд бии болобо гэхэдэл, зохёохы ухаан бодол эгээл таарууу зохид шиидхэбэринүүдые бэдэржэ үргэлжэлүүлдэг байһан юм. М. С. Горбачевой 1987 оной февралиин 28-най Мэдүүлгэ, апрелиин 10-да Прагада тэрэнэй хэлэһэн үгэ, энэл оной июлиин 21-дэ Индонезиин «Мердека» газетэдэ үгэһэн харюу — эдэмнай тон таарууу тэнсүүриие ололгын, Советскэ Союзай, тэрэнэй союзнигуудай, мүн тэрэшэлэн бусад оронуудай, тэрэ тоодо манай хэлсээ хэдэг партнернуудай аша туһада харюусаха шиидхэбэринүүдые ололгын бүхы арга нүхэсэлнүүдые нээлгын арга шадабарийн толотомо жэшээ боложо үгэһэн байна.

Манай хараа бодолые зохёон найруулга тухай хэлэхэ болоо һаа, тэрэниие манай партиин Политбюрогой сэхэ хүтэлбэри доро совет элдэб министерствэнүүд, албан зургаанууд, КПСС-эй ЦК-гай зохихо таһагууд нарин нягтаар, али бүхы талаһаань эрхилдэг байгаа юм.

Манай союзнигуудай дүүргэһэн шухала үүргые онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Тэдэ Договорой хараа бодолые гансашье дэмжэдэг байгаагүй, харин тэрэниие бэелүүлгэдэ өөһэдынгөө зүбшөөлнүүдээр, тодорхой дурадхалнуудаараа туһалдаг байгаа. Үгээ ойлголсолгодо бусад оронууд, олониитын хүдэлөөнүүд мүн лэ туһалаа. М. С. Горбачевой хэлэһэнэй ёһоор, «Бухыдөө гар табигдаһан Договор — бүхы арадуудай хамтын хүсэл оролдолгын үрэ дүн... Энэ манай ниитын илалта».

Мүнөө үзэгдэжэ байгаа Договор хадаа политическэ ба сэрэгэй-техническэ талаараа шалгагдаһан хоёр талын үгээ ойлголсолго, аша туһануудай тэнсүүри, аюулгүй байдалай тэнсүүри мүн болоно. Энэмнай мүнөө байгаа эрхэ байдалда түйлажа боломоор эгээл ехэ бодото хэрэг мүн болоно.

Гадаадын политикые зохёолго ба бэелүүлгэдэ саашадаа ехэ анхарал СССР-эй МИД-эй болон бусад албан зургаанудай зүгһөө хандуулмаар ниитын һанал бодолые шэнжэлэлгэ, совет хүнүүдэй үзэл бодол хадаа энэ Договорые манай орон дотор нэгэл удхатайгаар хүлеэн абаһан байна гэжэ элирүүлнэ.

Договор тухай общество дотор гараһан үгэ булялдаае имагтал амаршалха хэрэгтэй гэжэ нэн түрүүн хэлэхыем зүбшөөгыт. Баталагдан абтадаг шиидхэбэринүүдтэ ханамжатай байха гээшэ арадай бодото засагай үзэгдэл, манай общество дотор демократизациин болон олондо мэдээсэлгын ябуулганүүдай батадхалдажа байһан тухай гэршэлһэн орон дотор боложо байгаа хубилалтануудай шэнжэ шанар мүн болоно. Тиигэжэ баталагдаһан Договорые арадай тушаан абалга бодото дээрээ болоно ха юм.

Манай хүнүүдэй дунда гарадаг, энээнһээ уламжалан һанаа зободог асуудалнуудые хараадаа абан, энэ уласхоорондын — хуулиин хэрэгэй, мүн тэрэшэлэн баруунай оронуудта энэ Договор тухай гарадаг шүүмжэлхы үгэнүүдэй зарим тэды шухала талануудые нэмээн элирхэйлхые хүсэнэб.

Нэгэдэхинь. Мүнөөнэй ядерна буу зэбсэгэй хоёр тухэлые үгы хэлгын айхабтар ехэ удха шанартай алхам Солоһыень арсашагүй.

Хэрбээ ухаан бодолдоо хаража үзөө һаамнай, мүнөө хороогдохо 2,5 мянган ракетэнүүд дэлхэй дээгүүр шэглүүлэн табигдаһан байгаа һаа, ядерна үе сагай гол асуудалда нэгэл харюу абтаха байгаа. Энэмнай дэлхэйн соёл болбосоролой һандаран үгы болололго байха жэшээтэй.

Хоёрдохиинь. Хэнэйшье мэдэһээр, СССР болон США-гай адли бэшэ тоотой ракетэнүүдые үгы хэхээр Договор хараална бшуу. Дээрэ тоо харуулагдаа һэн. Советскэ Союз Холбоото Штадуудһаа олон ракетэнүүдые үгы хэхэ болоно. Энэ ушарта хоёр талын адли тэгшэ байдал батадхагдана бэшэ аа гү гэжэ зариман һанаагаа зобоно. Тиимэ бэшэ. Юуб гэхэдэ, хооһон тоо болголо хадаа сэрэгэй тэнсүүриие, илангаяа тэдэнэй хүдэлхэ үедэ, үнэн зүбөөр элирхэйлжэ зарим ушарта шадахагүй байна. Бидэ нээрээшье олон ракетэнүүдые һалгааха болонобди. Гэбэшье бодото тэнсүүри хадаа хороолгын эсэсэй дүнгүүдээр тодорхойлогдохо болоно. Харин дүнгүүд иигэжэ хараалагданхай: США-да энэ тухэлэй нэгэшье ракетэ үлөөхэгүй, СССР-тэ иимэ тухэлэй нэгэшье ракетэ баһал үлөөхэгүй. Удаа дараалан хороонокой эсэстэ хоёр оронуудта адли тэгшэ байдалтай болохоор хараалагданхай.

Гурбадахинь. Англи болон Францын ядерна хүсэнүүдые мүнөөдөө зандань үлөөгөөд, Советскэ Союз Договор баталхадаа, Варшавска Договорой оронуудта орходоо НАТО ехэ бариштай үлэнэгүй аа гү гэһэн асуудал табигдана.

Иигэжэ тоолобол, буруу болохо. Буу зэбсэгүүдэй мүнөөнэй хэм хэмжээе хараадаа абахада, өөһэдынгөө болон союзнигуудай аюулгүй байдалай түлөө һанаагаа зобонгүй, бидэ болон американецууд нилээд ехэ хороолго хэхэ аргатай болоһон байнабди. Нэгэшье тала сэрэгэй талаар булюу байдалтай болохогүй.

Дүрбэдэхинь. Холбоото Штадуудай ракетэнүүдгүй тэндэ байхада, Азида дундуур зайда хэрэглэгдэдэг өөһэдынгөө ракетэнүүдые Советскэ Союзай үгы хэхэ ябадал заатагүй шухала байгаа гээшэ гү гэһэн асуудал зариман табина.

Сэрэгэй стратегидэл адли, политикадашье эгээл шухала зорилгонуудай нэгэн юун болоноб гэхэдэ, үйлэ хэрэгүүдэй хойшолонтой ябасые уридшалан мэдэхэ, уридшалан болюулха ябадал болоно. Азиин газар дээрэ дундуур зайда хэрэглэгдэдэг американ ракетэнүүдэй мүнөө үгы байһан ушар хадаа тэндэ үглөөдэр тэдэ бии болохогүй гэһэн удхатай бэшэ бшуу. Тиимэһээ баталагдаһан Договорой ашаар тэдэ мүнөө тэндэ бии болохогүй.

Табадахинь. Договорой хуудаһанууд дээрэ гар табилгын үшөө хатаагүй байхада, НАТО-гай болон США-гай эгээл ээрхэг түримхэй хүнүүдэй дунда Баруун Европодо «гээгдэһэн» американ ракетэнүүдэй орондо ондоо буу зэбсэгүүдые байгуулха хэрэгтэй гэһэн хөөрэлдөөн гаража эхилээ. Энээнэй гол удхань гэхэдэ, энэ түбидэ ядерна буу зэбсэгүүдые шэнээр үрдилдэн бүтээлгэ эхилхэ, Европодо гү, али тэрээндэ дүтэшэг ядерна нэмэлтэ хүсэнүүдые асарха, буу зэбсэг шэнэлхэ ябадалые түргэдхэхэ тухай хэлэгдэнэ ха юм.

Үйлэ хэрэгүүдэй иимэ ябуулганууд мүнөө эхилээд байһан ядерна буу зэбсэгүүдые хороолгодо ба ядерна аюулые бага болголгодо эсэргүүсэһэн ябадал болохо байна бшуу.

Зургаадахинь. Ядерна буу зэбсэг хороолгын ябуулганууд ядерна бэшэ, харин юрын буу зэбсэгүүдһээ эхилхэ хэрэгтэй байгаа бэшэ аа гү гэжэ баруунай зарим ажал ябуулагшад баталдаг байха юм.

Энээнэй удхань ойлгосотой — ядерна буу зэбсэг хорилго удаарууулха гү, али шадаа һаа, тогтоохо гэһэн удхатай ха юм.

Советскэ Союз юрын буу зэбсэгүүдэй шухала асуудалнуудые шиидхэхын түлөө оролдодог юм. Тиимэһээ НАТО болон Варшавска Договорой эмхиин зэбсэгтэ хүсэнүүдэй ба буу зэбсэгүүдэй талаар гараһан асуудалнуудые тодорхойгоор хөөрэлдэхын тула столой саана һуухаар хододоо бэлэн. Тэрэнэй урда тээ хэндэ ехэ, хэндэ бага буу зэбсэг байнаб гэжэ тодорхойлоод, буу зэбсэгэй тодорхой тухэлнүүдэй талаар хоёр талада байгаа булюу байдалые бодото дээрэнь усадхаха тухай хэлсээ хэхэ ушартай болоно.

Юрэнхыдөө буу зэбсэгүүдые хуряаха хэрэгтэ забһар гаргажа болохогүй. Энэмнай тон шухала ябадал гээшэ. Тогтонгүй, уридшалан табигдаһан элдэб эрилтэ болон хэлсээгүйгөөр, буу зэбсэгүүдые хуряалгын бүхы шэглэлээр урагшаа дабшахын тула бидэ бүхы юумэ хэхэ байнабди.

Хиналта тухай асуудалда тусгаарлан тогтохыемни зүбшөөгыт. Ядерна буу зэбсэгүүдые хороохо талаар бодото хэмжээнүүдые абажа байхадаа, нүгөө талын зүгһөө хэлсээгээ эбдэхэ гү, али абаһан уялганүүдаа дүүргэхэгүй һэдэлгэнүүдые гаргаха ябадалтай Советскэ Союз хэзээдэшье эбсэхэгүй. Гүрэнэй аюулгүйе сахиха шухала асуудалнуудта хабаатай хэрэгүүдтэ Договорые сахиха талаар хоёр удхатай ябуулга хэжэ болохогүй. Ушар иимэһээ нарин нягтаар зохёогдоһон, эгээл бата найдамтай хиналтын гуримаар энэ Договорые нэмээхын тула бидэ онсо ехэ хүсэл оролдолго гаргаһан байнабди. Иимэ юумэ уласхоорондын харилсаанууд хэзээдэшье мэдээгүй байха.

Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдэй талаар Договор хадаа гансашье сэрэгэй-политическэ талаараа бэшэ түрүүшын ээлжээнэй шухала удхатай байха юм.

Нютаг нютагуудайшье асуудалнуудые шиидхэхын тула таарууу зохид эрхэ байдал байгуулха талаар энэ Договорто гар табилга хадаа энээнһээ бага бэшэ удха шанартай байна бшуу.

Афганистан тушаа М. С. Горбачевой үнэншэмэ, удха түгэс Мэдүүлгэ энээниие батадхажа үгэнэ. Тэрээн дотор шэнэ сагай үзэл бодолшье, һайн һайхан хүсэлэл оролдолгошье, бүхы юумые бодото дээрэнь ойлголгошье харагдана ха юм.

Афганистанай Республикын Президент Наджибуллагай мэдүүлгэшье иимэл удхатай гээшэ.

Договорые бэелүүлгэ хадаа совет арадай ажабайдалай бүхы һалбаринуудые хабаадуулһан, манай орон дотор үргэдэжэ байгаа хубилган шэнэдхэлгын ябуулгада оруулһан тодорхой хубита мүн лэ болоно гээшэ.

Договор буу зэбсэгүүдые үрдилдэн гаргалгын асуудалнууд шиидхэгдэхэ гэһэн бодото этигэл найдабари нэн түрүүн болоно ха юм. Тэрэ совет хүнүүдэй зохёон байгуулхы ажалда гадаадын таарууу зохид эрхэ байдал байгуулжа үгэнэ.

Договор хадаа шэнэ үйлэдбэриин ажал ябуулгада зарим тэды ажалай нөөсэнүүдые, мүн тэрэшэлэн техническэ ба мүнгэн һангай зөөри хэрэгсэлнүүдые сүлөөлхэ арга олгоно. Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые байлгаха, шэнэлхэ, үйлэдбэрилэн гаргаха ба һэлгэлгэдэ гаргашалагдахаар хараалагдаһан мүнгэ зөөри мүнөө гамнагдаха байна. Тиихэдээ тэдэмнай эдэ ракетэнүүдые үгы хэлгэдэ гаргашалагдаха мүнгэ зөөриһөө ехэ байха болоно.

РСД—РМД-гэй талаар Договорые эсэслэн баталха тухай асуудал зүбшэн хэлсэхэ үедэ эдэ һанамжануудые мүн лэ хараадаа абаха зэргэтэй.

СССР-эй Верховно Советэй үзэмжэдэ табигдаһан Договор хадаа саашадаа ядерна буу зэбсэгүүдые хороохо харгы замай һайн эхин боложо үгэнэ. Советскэ Союз, Холбоото Штадууд, Зүүн ба Баруунай таһалдаг политическэ шугамай хоёр талада байһан союзна гүрэнүүд, уласхоорондын бүхы нэгэдэл саашадаа удаарангүй дабшаха арга олгоһон сэгнэшэгүй бодото дүй дүршэлтэй болоо гээшэ.

Үгынгөө түгэсхэлдэ үшөө нэгэ иимэ юумэ онсолон тэмдэглэхэ хүсэл бии.

РСД—РМД-гэй талаар Договор хадаа СССР, США болон бусад гүрэнүүдэй аша туһануудые зүб, саг соонь олгоһон саг зуурын хэрэг бэшэ. Энэмнай гансашье совет гадаадын политикын ба дипломатиин үсэд нэтэрүү, эршэ түгэс ябуулгын үрэ дүн бэшэ юм.

Договор — энэмнай өөрынгөө хуби заяанай тогтуурингүй байлгые хүн түрэлтэнэй ойлголгодо боложо байгаа гүн гүнзэгы ябуулгануудай эли тодо шэнжэ шанар мүн. Энэмнай баруунайхидай юумэ ойлгодог болоһоной түрүүшын гэршэ мүн. Хиросима дээрэхи ядерна тэһэлэлгые өөһэдынгөө замай одон болгожо абаад, дэлхэйе политическэ ба экономическа талаар эзэмдэн зонхилолгын байдалда гаргаха гэжэ тэдэ найдадаг байгаа.

(Түгэсхэлынь 3-дахи нюурта).

ТАСС — ШЭНЭ ҺОНИН

БЭЛЭДХЭЛЭЙ КОМИССИИН ЗАСЕДАНИ

Дундуур болон дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые усадхаха тухай СССР-эй ба США-гай хоорондохи договорые эсэслэн баталха тухай асуудалые февралиин 9-дэ хамтынгаа заседани дээрэ зүбшэн хэлсэжэ захалһан СССР-эй Верховно Советэй Союзай Советдэй ба Национальностьнуудай Советэй Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинууд дурадхалнуудые, һанамжануудые зохёон абахын тула хүдэлмэриин зургаан болохо Бэлэдхэлэй комиссие эмхидхэн байгуулба гэжэ мэдээсэгдээ һэн. Бэлэдхэлэй комиссиин энэл үдэр болоһон түрүүшын заседани дээрэ депутат Г. М. Корниенко — тэрэнэй түрүүлэгшээр, депутат В. И. Федосов секретаряар һунгагдаа. Саашанхи хүдэлмэриин гурим тодорхойлогдоо. Тэрээндэ даалгагдаһан асуудалнуудые зүбшэн хэлсэхын тула Бэлэдхэлэй комиссиин ээлжээтэ заседани февралиин 19-дэ зарлагдахаар хараалагдаһан байна.

(ТАСС).

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИ ҮНГЭРГЭГДЭБЭ

Хүн бүхэнэй зүрхэ сэдьхэлые хүдэлгэһэн үйлэ хэрэгтэ бүхы дэлхэйн арад түмэн анхаралаа хандуулба. Эгээл хүндэ хүшэр һанаа зобоомо хёмороо зүришэлдөөтэ асуудалнуудые шиидхэхын тула эрид хубилалта бэелүүлхэ зорилготойгоор Афганистан тушаа М. С. Горбачевой Мэдүүлгэ хэгдэбэ гэжэ СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй нэгэдэхи орлогшо А. Г. Ковалев совет болон гадаадын журналистнуудта зорюулагдажа, февралиин 9-дэ үнгэргэгдэһэн пресс-конференци дээрэ мэдүүлээ.

Нээгдэжэ байһан арга боломжонууд ямар удха шанартайб? Женевэдэ болсожо байһан афган-пакистанай хөөрэлдөөнүүдые дары түргөөр, амжалтатайгаар түгэсхэхые хүсэжэ, Советскэ Союз болон Афганистан совет сэрэгүүдые гаргаха тодорхой һара үдэр тогтоожо (энэ жэлэй майн 15), тэдэниие арбан һарын хугасаа соо гаргажа дүүргэхэ гээд үгээ ойлголсоо гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ. Тиихэдэ энэ асуудалые гуримшуулан шиидхэхэ тухай хэлсээнүүдтэ мартын 15-һаа оройтуулангүй гар табигдажа, хоёр һарын үнгэрхэдэ, эдэ хэлсээнүүдэй хүсэндөө орохо ёһотой байһаниинь эли. Хэрбээ мартын 15-һаа урид хэлсээнүүдтэ гар табигдаа һаань, совет сэрэгүүдые гаргалга эртэшье эхилхэдээ болохо. Түрүүшын шатада совет сэрэгүүдэй ехэнхи хубинь гаргагдаха ёһотой гэжэ Афганистанай президент Наджибулла мэдүүлбэ.

Афганистанһаа совет сэрэгүүдые гаргаха тухай асуудалые КПСС-эй XXVII съезд тодорхойгоор табяа һэн. Манай партиин хэлэһэн үгэ ажал хэрэг хоёр алгасадаггүй байна. М. С. Горбачевой хэһэн Мэдүүлгэ энээниие элирхэйлэн батална.

Үшөө нэгэ асуудалаар Советскэ Союзай хараа бодолые ойлгуулан хэлэхэ шухала гэжэ А. Г. Ковалев мэдүүлээ. Совет сэрэгүүдые гаргалга шэнэ коалиционно правительствые Афганистанда байгуулха хүсэлэл оролдолгонуудай дүүрэлгэтэй гэхэ гү, али национальна эблэрэлгын политикын эсэстээ хүрэтэр бэелүүлэгдэһэнтэй холбоотой гээшэ гү? Манай һанахада, холбоотой бэшэ байна.

Афганистандахи байдалые гуримшуулан шиидхэхэ хэрэгтэ шэнэ бодомжо хэзээ хэзээнэйхиһээ тодо хурсаар харагдаа. Тэрэ уласхоорондын хэрэгүүдые эрхилэлгын, шиидхэлгын шэнэ онол аргануудые, ёһо гуримуудые тодорхойлоо. ООН-ой Генеральна секретариин туһаламжа дэмжэлгээр, тэрэнэй хубиин түлөөлэгшөөр дамжуулагдан, Афганистанай ба Пакистанай хоорондохи хөөрэлдөөнүүд үнгэргэгдэнэ. Мүнөө үедэ гуримшуулгын бүхы талада хабаатай документнүүдые зохёон абаха хүдэлмэри Женевэдэ түгэсхэгдэжэ байнхай.

Хэрбээ гуримшуулгын хэрэгүүдые буруу һүргэһэнэй түлөө Афганистанай арадай, бусад арадуудай урда гэмтэ харюусалга бэе дээрээ дааажа абаха гүрэнүүдэй, политическэ хүсэнүүдэй гү, али ажал ябуулагшадай олдоогүй гээшэ һаань, Афганистан тушаа хэлсээнүүд эгээл һаяын сагта баталагдан абтаха аргатай.

Юрэнхыдөө Афганистанай асуудалые гуримшуулан шиидхэлгэ Азида, Африкын урда хубида, Латиин Америкэдэ сорбхийлжо байһан дайн дажарые, хёмороо зүришэлдөөнүүдые зайсуулан саралгын түрүүшын газар болохо ёһотой гэжэ этигэн найданабди. Энэ ушар бусадшье нютагуудай хёмороо зүришэлдөөнүүдые зүб тээшэнь гуримшуулан шиидхэхэ арга олгохо байна. Энээнэй тула Советскэ Союз ехэ хүсэлэл оролдолгонуудые гаргаха юм гэжэ министрэй нэгэдэхи орлогшо тэмдэглээ.

Түгэсхэлдэнь журналистнуудай асуудалда харюунууд үгтэбэ.

(ТАСС).

ЛЕНИН ТУХАЙ ШЭНЭ БАРИМТАТА ФИЛЬМ

Коммунист, энэрхы һайхан сэдьхэлтэй хүн, партидаа тэрэнэй бэеэ үгэнги байлга, залан сэхэ ябадал тухай — В. И. Ленин тухай хөөрэхэ гэһэн зорилго «Ильичые дурсахадаа» гэһэн шэнэ баримтата фильм зохёон бүүлгагшад урдаа табиһан байгаа. Олониитын түлөөлэгшэд февралиин 10-да «Союзинформкино» гэжэ бүхэсоюзна нэгэдэлдэ тэрэниие хараба.

— Ленин тухай темэдэ хандаха бүхэндөө тэрэнэй дэлгэр һайхан сэдьхэлтэй, гүнзэгы ухаан бодолтой, хүниие бэе тээшээ татаха ехэ арга боломжотой байһан тухай шэнэ юумэ нээдэг байнаб, — гэжэ сценариин автор, картиныг режиссер И. Бессарабов хэлэнэ. — «Революционер байха гээшэ хүшэр хүндэ тушаал юм», «Октябриин хроника», «Ленинэй уряа» гэжэ фильмүүд дээрэ хүдэлхэдөө, эгээл энэрхы һайхан сэдьхэлтэй хүн болохо Владимир Ильич тухай лентэ зохёон бүүлгахые бодомжолоо һэм.

Совнаркомой заседанинуудые, ВЦИК-эй сессинүүдые, Коминтернын конгрессүүдые харуулһан дүрэ зурагуудые хүнүүд түрүүшынхиеэ хараха байна. Урдандаа эдэнэй бишыхан хэһэгүүд толилогдоһон байха. Гансал Ленинэй соратнигуудай, ханинарай, дүтын хүнүүдэй бэшэ, харин политическэ дайсадайньшье дурсалганууд лентэ соо үргэнөөр хэрэглэгдэнхэй.

Баримтата фильмүүдэй түбэй студида бүүлгагдаһан картина экранууд дээрэ гараха юм.

(ТАСС).

ПУШКИНАЙ ДУРАСХААЛАЙ ҮДЭР

МИХАЙЛОВСКОЕ (Псковско область). (ТАСС). Сайхан хүнжэлөөр хушагдаһан Михайловское тосхоной байшан гэрнүүд, дүтэ шадарай шугы һөөг дээгүүр зэд хонхын арюун тунгалаг, баяр жэбхэлэнтэ абяан холо саагуур сууряатаба. Энэнь Пушкинай дурасхаалай үдэр тухай мэдээсэбэ гээшэ. Заповедниггэй директор С. С. Гейченко хонхо ханхинуулаа.

— Дурасхаал хадаа хүнэй ажабайдалай эгээл гэрэлтэ һайхан, нангин юумэн гээшэ. Тэрээнгүйгөөр хүнүүдэй сэдьхэл бодол хүйтэржэ, ажабайдалнай һонингүй болошохо байна, — гэжэ Семен Степанович хэлэнэ. Энэ дурасхаалай үдэр тэрэ музей-гэртэ орожо, гайхамшагта мүрнүүдэй мүндэлэн түрэдэг байһан бэшэгэй стол дээрэ баглаа сэсэг табиба.

Поэдэй зүрхэнэй сохисын тогтоһон сагта — үдэһөө хойшо 2 час 45 минутада заповеднигэй хүдэлмэрилэгшэд, Москвагай, Ленинградай уран зохёолшод тэрэнэй хүүртэ ошожо, минута соо дуугай байлгаар Россин агууехэ хүбүүнэй дурасхаалые ёһолон хүндэлжэ, баглаа сэсэгүүдые табиһан байгаа. Синичи хада дээрэхи мрамор шулуугаар бодхоогдоһон хүшөөгэй дэргэдэ хүнүүд баглаа сэсэгүүдые олоор табиба.

Нёдондо жэл 700 мянга шахуу хүн Пушкинска хадануудта ерэһэн байгаа.

Пушкиногорскын районой соёлой байшан соо суглаан болобо.

Амгалан байдалай аша туһада

Февралиин 18-да республикадамнай ниитэ полит-үдэр үнгэргэгдэхэнь

ЭБ НАЙРАМДАЛ ХАМГААЛХА ХҮСЭН

СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй байгуулагдаһаар 70 жэлэй ойе совет арад тэмдэглэжэ байна. Октябриин революциин илаһанай һүүлээр Совет Росси олон тоото гадаадын интервентнүүдһээ, орон доторой контрреволюциһаа бэеэ аршалан хамгаалха баатай болоһон юм. 1918 оной тэн хахадта Зүблэлтэ засагай орон дайсанай сэрэгүүдээр хүреэлэгдэнхэй, арбан нэгэн фронт дээрэ хүсэтэ дайсадай түрилтые гэдэргэнь сохижо байгаа бэлэй. Социализмын хуби заяанай шиидхэгдэжэ байһан үедэ Коммунис парти В. И. Ленинэй хүтэлбэри доро ажалша арад түмэнэй дэмжэлгэнэй ашаар тон богонихон хугасаа соо революциин түйлалтануудые хамгаалха аргатай болоһон, шэнэ түхэлэй арми байгуулжа шадаһан юм.

1918 оной январиин 28-да В. И. Ленин «Хүдэлмэришэн-Таряашанай Улаан Арми байгуулха тухай» Совнаркомой Декредтэ гараа табиһан түүхэтэй. Харин февралиин 11-дэ «Хүдэлмэришэн-Таряашанай Улаан Флот байгуулха тухай» Декрет тунхаглагдаа бэлэй. Хүн түрэлтэнэй түүхэдэ үзэгдөө, дуулдаагүй юумые парти эхилһэн байгаа бшуу.

Ород арадай, оронойнмнай олон үндэһэ яһатанай түрүү үзэл бодолтой түлөөлэгшэдһөө бүридхэгдэһэн Улаан Арми сагаан гвардиин, харин гүрэнүүдэй һургамал, тэрэ үеын эрхим буу зэбсэгтэй сэрэгүүдые үй бута сохиһон алдартай.

Тиигэжэ хүн түрэлтэнэй түүхэдэ эгээн түрүүн засагаа гартаа абаһан ажалшан араднай амгалан тайбан байдалда социалис байгуулалтын асари ехэ зорилгонуудые бэелүүлхэ аргатай болоһон юм. Теэд тэрэ үедөө Коммунис партии обороные бэхижүүлгын, гүрэнэй аюулгүйе сахилгын асуудалнуудые шиидхэхэ баатай болобо. Юундэб гэхэдэ, империалистнууд СССР-тэ зэбсэгтэ добтолгонуудаа үргэлжэлүүлһээр байгаа бшуу. Хасан нуурай шадархи (1938—1939), Халхын голой үйлэ хэрэгүүд, 1940 ондо сагаан финнүүдтэй байлдаанууд энээниие гэршэлнэ. 1940 ондо болоһон дайнай үедэ буряад арадай баатар хүбүүн Гармажап Аюрович Гармаев Советскэ Союзай Геройн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртөө бэлэй. Буряад ороной хэдэн арбаад сэрэгшэд орден, медальнуудаар шагнагдаа һэн.

Социалис Эхэ оронойнмнай обороные бэхижүүлхэ талаар Коммунис парти, Совет правительство горитой ажал ябуулдаг һэн. Тиигэбшье 1941 оной июниин 22 хүрэтэр хараалагдаһан бүхы зорилгонууд сүм шиидхэгдээгүй байгаа бэлэй. Арми, авиаци, флот техническэ талаараа фашис Германиин зэбсэгтэ хүсэнүүдэй хэмжээнһээ гээгдэнги байгаа. Энээнһээ гадна, манай сэрэгэй элитэ ажал ябуулагшад, дунда болон доодо шатын олон кадрнууд хардалгада ороһон байгаа гэжэ мэдэнэбди.

Хэды тиигэбшье, аймшагтай ехэ хүсэтэй, хэрзэгы шунахай дайсаниие совет арад, тэдэнэй баатарлиг Зэбсэгтэ Хүсэнүүд илажа гараа. Гал дүлөөр сорбхилһон 1418 үдэр, һүнинүүд соогуур Агуухэ Илалта түйлагдаа бэлэй.

Фашис булимтарагшадые үй бута сохиходо, Буряад ороной шэн зоригтой сэрэгшэд хубитаяа оруулалсаа. Тэдэнэй зэргэнүүдтэ Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн 34 сэрэгшэ, Алдар Солын бүхы гурбан шатын орденто 10 сэрэгшэ байлдаа. 35 мянга гаран хүн СССР-эй дайшалхы орден, медальнуудаар шагнагдаһан байна. Илалтые шэрээлсэһэн ара талын ажалшадай баатарлиг хэрэгүүд Эхэ оронойнмнай үндэр шагналнуудаар тэмдэглэгдэнхэй.

Милитарис Японие бута сохиһоной удаа амгалан байдалай мүндэлхэдэ, арад зомнай Эхэ орокоо дайнай һандарал, хохидолһоо гаргажа, улам саашань хүгжөөхын түлөө тэмсэһэн юм. Гэбэшье энэ үедэ США-гай хүтэлбэри ядерна дайгаар занажа эхилээ һэн. Тиимэһээ Советскэ Союз бүхы хүсэ шадалаа зангидажа, бэеэ хамгаалха арга боломжоёо энэ талаһаашье нарижуулан арьбадхаһан түүхэтэй. СССР США хоёрой хоорондо, сэрэгэй хоёр бүлэглэлэй хоорондо тэнсүүритэй байдал тогтоогдоһон, энэ тэнсүүриие сахихын түлөө мүнөө үедэ манай парти, правительство хүсэлэл оролдолгоёо шэглүүлнэ.

Дэлхэй дээрэ амгалан байдал сахиха хэрэгтэ КПСС-эй XXVII съезд шухала үүргэтэй юм. 1987 оной декабрь соо Вашингтондо М. С. Горбачев Р. Рейган хоёрой хэһэн хамтын Мэдүүлгэ, Дундуур болон дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые усадхаха тухай Договорто тэдэнэй гараа табилга хадаа ядерна зэбсэг усадхаха замда хэгдэһэн түрүүшын, тон шухала удхэ шанартай алхам мүн болоно.

Ороной обороные бэхижүүлгэдэ, ажалшадые сэрэгэй-патриотическа талаар хүмүүжүүлгэдэ, сэрэгэй албанда залуушуулые бэлдэлгэдэ һуларшагүй анхарал хандуулагдана. Энэ талаар партиин Буряадай обком, республикын партийна, совет болон профсоюзай органууд, комсомолой организацинууд горитой ажал ябуулна гэжэ тэмдэглэлтэй. Буряадай АССР-эй ажалша коллективүүдһээ, һуралсалай эмхи зургаануудһаа Совет Арми болон Далайн-Сэрэгэй Флодой зэргэнүүдтэ Эхэ оронойнгоо урда нангин уялгаяа гүйсэд мэдэрһэн, хүдэр бэетэй хүбүүд ерэдэг гээшэ.

1987 оной дүнгүүдээр сэрэгэй албанда абтаһан эдиршүүлэй 93 процентнь дунда һургуулитай, 76 процентнь — ВЛКСМ-эй гэшүүн, 75 процентнь — ГТО-гой нормонуудые дүүргэһэн, мүн 70 процентнь элдэб разрядтай спортсменүүд байба. Тэдэнэй олонхинь ДОСААФ-ай эмхинүүдтэ сэрэгэй-техническэ һуралсал гараһан байна. Спортын сэрэгэй-техническэ зүйлнүүдээр болоһон мүрысөөнүүдтэ 1987 ондо 5 мянга гаран спортсменүүд хабаадаа.

Залуушуулые сэрэгэй-патриотическа талаар хүмүүжүүлгэдэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай ветеранууд, запасай сэрэгшэд эдэбхитэйгээр хабаададаг гээшэ. Энэ талаар интернационалист-сэрэгшэдэй хүтэлбэрилдэг эдиршүүлэй клубууд ехэ үүргэ дүүргэдэг. Запасай сэрэгшэдэй хүтэлбэрилдэг иимэ клубууд Сэлэнгын, Хойто-Байгалай, Бэшүүрэй, Захааминай, Загарайн, Ивалгын районуудта эмхидхэгдэнхэй.

Буряад ороной түлөөлэгшэд Афганистанай Демократическа Республикада интернациональна уялгаяа дүүргээ. Тэдэнэй 38-ниинь Улаан Одоной ордоноор, «Шэн зоригой түлөө», «Дайшалхы габьяагай түлөө» медальнуудаар шагнагдаһан, мүн Афганистанай шагналнуудта хүртэһэн байха юм. Аха дүү афган арадай эрхэ сүлөөгэй түлөө ами наһаа үгэһэн Б. Санжиев, А. Мокров, Н. Русин, А. Малыгин, Б. Будаев, Ю. Разуменко, мүн бусадай нэрэнүүд арад зоной хэтэ мүнхын дурасхаалда үлэнхэй.

Сэрэгэй-патриотическа хүмүүжүүлгын хэрэгтэ дутуу дунданууд үшөөл олон байһаар гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Забайкалиин сэрэгэй округто ородог дүрбэн республика болон областьнуудай дунда манай республика энэ талаар эгээл хангалтагүй байдалтай. Бүхы арга боломжонууд, түрүү, аша үрэтэй, онол арганууд эндэ хэрэглэгдэнэгүй. Сэрэгэй эхин бэлэдхэлэй һуралсалай материальна бааза бэхижүүлэгдэхэ ёһотой. Республикын һуралсалай эмхи зургаануудай оройдоо 26 процентнь энэ талаар түгэс хангагданхай.

Запасай сэрэгшэдэй үүсхэлээр эмхидхэгдэһэн хэдэн клубууд, тодорхойлбол, «Авангард» (Советскэ район), «Гюйс» (Октябрьска район), Железнодорожно райондо 6-дахи СГПТУ-гай клубууд тон хангалтагүй эрхэ байдалтай юм. Тэдээндэ саг дары туһаламжа үзүүлхэ хэрэгтэй.

Афганистанда алба хэһэн сэрэгшэдэй хуби заяанда зарим партийна болон совет органуудай хандалга һаа зобооно. Тэдэниие гэр байраар, һуудал байдалай талаар хангалгын асуудалнуудые шиидхэлгэдэ тус органууд хайша хэрэгээр, албан хойрогоор хандадаг байна.

Залуушуулые Эхэ орондоо дуратайгаар, тэрэниие хамгаалхаар хододоо бэлэн байхаар хүмүүжүүлгые наринжуулан һайжаруулха талаар КПСС-эй Буряадай обком тодорхой хэмжээ ябуулгануудые хараалаад, мүнөө үедэ тэдэниие бэелүүлжэ байнхай. Энэ хүдэлмэридэ бии байгаа дутуу дунданууд 1988 оной январь соо үнгэрһэн обкомой IX пленум дээрэ заагдаһан байна.

70 жэлэй хугасаа соо Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүд дайшалхы алдарта зам гаталаа. Мүнөө үедэ Совет Арми болон Далайн-Сэрэгэй Флот эгээл эрхим техникээр, буу, хэрэгсэлнүүдээр зэбсэгжэнхэй. Мэргэжэл түгэс бэлэдхэлтэй хүтэлбэрилхы, политическэ кадрнууд, уялгаяа нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэжэ байна. Революциин, дайнай болон ажалай ветерануудай үндэһэ һуури табиһан гайхамшагта ёһо заншалнууд дээрэ мүнөөнэй залуу сэрэгшэд хүмүүжүүлэгдэнэ. Совет арадай амгалан тайбан ажалые Эхэ оронойнмнай сэрэгшэд бата найдамтайгаар хамгаална.

⊙ 1920 оной намар Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй тоо 5,5 миллиондо хүрэһэн юм. Граждан дайнай жэлнүүдтэ сэрэгэй 6 академи, 150 гаран курса 60 мянга гаран командирые хүдэлмэришэд болон таряашадһаа элдэб мэргэжэлээр бэлдээ.

⊙ Граждан дайнай эсэс багта Улаан Армиин зэргэнүүдтэ хуушан армиин 48.400 генерал ба офицер, 10.300 сэрэгэй алба хаагша, 14 мянган сэрэгэй врач тоологдоһон байна.

⊙ 1920 оной август һарада арми ба флодто 300 мянган коммунист (партиин гэшүүдэй хахадынь шахуу) байгаа. Эхэ ороноо хамгаалан, тэдэнэй 50 мянганиинь баатарай үхэлөөр унаа.

ЭДЭ ТООНУУД ҺОНИРХОЛТОЙ

⊙ Сагаантан болон хариин оронуудай эзэмдэгшэдтэй 3-һаа үлүү жэлэй туршада Улаан Арми ба Флот тэмсэһэн байна. Арадай дурасхаалда Перекоп, Каховко, Волочаевка, баатарчапаевецууд, Будённын морин сэрэгшэд, Балтиин матросууд болон граждан дайнай бусад геройнууд хэтэ мүнхэдөө үлэнхэй.

⊙ Граждан дайнай жэлнүүдтэ дайшалхы баатаршалга харуулһанайнгаа түлөө 2 арми, 55 часть болон соединени Улаан Тугай орденоор, 300 часть, соединени, сэрэгэй һуралсалай зургаанууд революционно Хүндэлэлэй Улаан түгөөр шагнагдаһан байна. Улаан Тугай орденоор 15 мянган сэрэгшэ болон командир, тэдэнэй олонхинь хоёр-гурба дахин, харин В. К. Блюхер, С. С. Вострецов, Я. Ф. Фабрициус, И. Ф. Федько дүрбэ дахин шагнагдаһан юм.

⊙ Дүлэтэ тэдэ жэлнүүдтэ арадай ажахы, алтаар бодоходо, 60 миллиард түхэригэй хохидолдо ороо. Промышленна үйлэдбэри, 1913 онойхидо орходоо, 4—20 процентээр доошолһон байха юм. Үлэн хооһон байдалһаа, үбшэ хабшанһаа, дээрмэдэлгэһээ болон тулалдаануудай үедэ 8 миллион хүн наһа бараа, тэрэ тоодо Улаан Армиин 1 миллион шахуу сэрэгшэ унаа.

⊙ Дайнай һүүлээр амгалан байдалай жэлнүүдтэ Улаан Армида горитой анхарал парти хандуулһан байна. 1941 он болотор сэрэгэй 203 училищи, 19 академи, дээдэ һургуулинуудта сэрэгэй 10 факультет, далайн-сэрэгэй 7 дээдэ училищи нээгдэжэ хүдэлөө. Сэрэгшэдэй ба младша командирнуудай хахадынь шахуу хүдэлмэришэн ангиин түлөөлэгшэд байгаа. 1941 оной тэн багта СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ 5 миллион гаран хүн алба хэжэ байгаа.

⊙ Совет-герман фронт хадаа дэлхэйн хоёрдохи дайнай үедэ дүрбэн жэлэй туршада гол фронт байгаа юм. Эндэ фашис нэгэдэлэй 607 дивизи бута сохигдоо (манай союзнигууд 176 дивизи сохёо). Энэл фронт дээрэ фашис Германи 75 процент сэрэгэйнгээ техникэ болон буу зэбсэгүүдые алдаа.

АСУУДАЛ... ШИИДХЭГ...

Ниитэ полит-үдэрэй...

БАЙГША ОНОЙ түрүүшын ниитэ полит-үдэр январиин 21-дэ «Хубилган шэнэдхэлгын гол шэглэлнүүд» гэһэн асуудалаар үнгэргэгдэһэн байна. Тэрэниие үнгэргэлгэдэ партийна комитедүүдэй лекторнууд, министерствэнүүдэй ба албан зургаануудай хүдэлмэрилэгшэд, ажахын хүтэлбэрилэгшэд хабаадаа. Тэдэнэр 1449 коллективтэ хүрэжэ, 77 мянган хүнэй урда үгэ хэлээ. Бүхыдөө 1975 хүн элидхэл хэбэ.

Партиин обкомой, горкомуудай, райкомуудай пропаганда болон агитациин таһагууд зарим албан зургаануудтай суг ажалшадһаа ороһон һанамжа ба дурадхалнуудые согсолбо. Мүнөө тэдэниие бэелүүлхэ талаар хэмжээнүүд абтажа байна.

Байгша оной эхинһээ Гүрэнэй предприяти тухай Хуули хүсэндөө оробо. Ажахын тооосооной болон өөһэдыгөө мүнгэ зөөреэр хангалгын эрхэ байдалда товарна продукциин 55 шахуу процент үйлэдбэрилдэг промышленна 83 предприяти хүдэлжэ эхилбэ. Госагропромой хүдэлмэрилэгшэд ажахын тооосондо мүн лэ ороо. Ажахы эрхилхэ шэнэ онол аргануудые бусад предприятинууд ерэхэ жэлһээ нэбтэрүүлхэ юм.

Үйлэдбэридэ боложо байһан шэнэ үйлэ хэрэгүүдые вубшэн хэлсэлгэ, общественые демократизацилга ажалшадай ехэ һонирхол татана, тэдэнэй урагшаа һанаа хүсэл, зориг тухай, партиин шиидхэбэринүүдые бодотоор бэелүүлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаха эрмэлзэл тухай гэршэлнэ. Жэшээнь, **«хэтэрмэ үлүү шүүмжэлэл залхуутай болоно»** гэжэ Загарайн энергопредприятиин хүдэлмэрилэгшэд мэдүүлнэ. «Ажабайдалайнгаа гээгдэнги талануудые шүүмжэлхэтэеэ хамта зарим коллективүүдэй, **хүдэлмэркшэдэй түрүү дүй дүршэл харуулха шухала».**

Өөһэдыгөө хүтэлбэрилгын демократическа шэнэ онол аргануудай, илангаяа **ажалша коллективэй соведые һунгалгын гурим, бүридэл, тэрэниие хэн толгойлхо ёһотойб** гэхэ мэтын асуудалнууд ажалшадай халуун һонирхол үүсхэнэ. Энэ асуудалаар һонирхогшод «О коренной перестройке управления экономикой» (Москва, Политиздат, 1988 он) гэһэн гаршагтай документнүүдэй согсолбори уншаха ёһотой. Тиихэдэ энэ асуудалаар түрүүшын шэнжэлэл бии болоо. Энэ хадаа А. В. Васильевай «Трудовой коллектив управляет предприятием» (Москва, Сов. Россия хэблэл, 1987 он) гэжэ ном соо үйлэдбэриин болон социально-ажаһуудалай асуудалнуудаар шиидхэбэри абаха талаар ажалша коллективүүдэй ажал ябуулгын түрүү дүй дүршэл согсологдонхой. Ажалша коллективэй соведэй ажал тухай республикынгаа жэшээ дээрэ хожом хөөрэхэбди.

«Предприятиин штадые үсөөн болгоһонһоо уламжалан, ажалһаа гаргагдаһан мэргэжэлтэд болон хүдэлмэришэдые ондоо ажалда оруулха талаар Агропром ямар хэмжээнүүдые абааб!» гэһэн асуудалда республикын Госагропромой түрүүлэгшын орлогшо Ф. Г. Бадеева иимэ харюу үгэнэ: «Хүн зоной ажалда хабаадуулагданхай байлга хангаха, ажалда оруулалгые нарижуулха ба социальна эрхэ нүхэсэлнүүдые шангадхаха тухай» КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй болон ВЦСПС-эй тогтоолой үндэһөөр ажалһаа сүлөөлэгдэһэн хүнүүдтэ иимэ эрхэнүүд олгогдонхой:

1. Ажалһаа гаргагдахадаа, нэгэ һарын дунда хэмжээнэй салин хүлһэ тэдхэмжэ болгон түлэхэ;

2. Ажалда орохо үедэнь һарынь дунда хэмжээнэй салин үлөөгдэхэ. Зүгөөр ажалһаа гаргагдаад, нэгэ һарын тэдхэмжэ абаад, үшөө хоёр һарын туршада тиимэ салин абаха эрхэтэй;

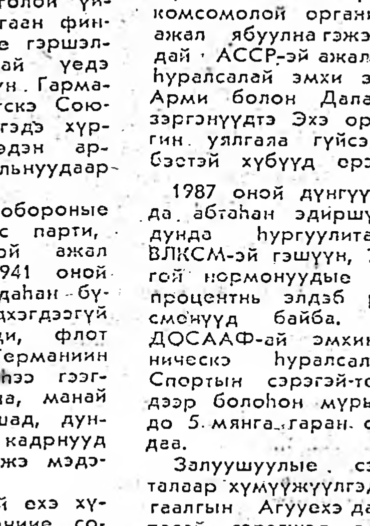
УЛААН ТУГТА 5-дахи АРМИ

«Бүхы хүсэеэ—Зүүн фронтдо!» гэһэн партиин уряагаар Москвагай, Ленинградай, Минскын, Новгородой, бусад хотонуудай хүдэлмэришэд айн дураараа 5-дахи армиин дайшалхы улаан туг доро жагсаа бэлэй. Тэрэнэй бүридэлдэ Сибириин, Забайкалиин таряашадшье ороһон байна. Гадна венгер, корей, хитад интернационалистнууд, бусад үндэһэ яһатанай түлөөлэгшэдтэй эм эмээ ниилүүлэн, Совет засагай түлөө тэмсэлдэ ороо һэн. Партиин болон гүрэнэй элитэ ажал ябуулагшад М. В. Фрунзе, В. В. Куйбышев тус армиие эмхидхэлсэһэн габьяатай. Граждан дайнай зарим үедэ тус армиие сэрэгэй мэдээжэ ажал ябуулагшад, полководецууд М. Н. Тухачевский, Г. Х. Эйхе, М. С. Матиясович, И. П. Уборевич гэгшэд толгойлһон байна.

5-дахи арми Поволжиһоо эхилээд, Номгон далай хүрэтэр дайшалхы зам гаталаа. 1918—1919 онуудта Колчагые бута сохилсоо, Симбирск, Казань, Златоуст, Омск, Новониколаевск хотонуудые сүлөөлөө. 1919—1920 онуудта Колчагай армиие усадхан сохилсожо, Енисейн хизаар, Зүүн Сибирь сүлөөлөөд, Унгерн болон Бакич гэгшэдэй банданууды бута сохиһон байна. Интернациональна уялгаяа бэелүүлэн, сагаантантай тэмсэжэ байһан Монголой арадай-революционно армида туһа хүргөө. 1922 ондо Забайкалиин болон Приамуриин партизануудай эдэбхитэй туһаламжаар сагаантаниие, япон эзэмдэгшэдые һамна дараад, октябриин 25-да Владивосток хотые сүлөөлжэ, Номгон далайн эрьедэ гараһан байна. 1923 оной июлиин 1-дэ Алас-Дурнын Улаан тугта арми болобо.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай үедэ баруун фронтдо тус арми эрэлхэгээр тэмсээ. 1945 оной апрелиин 20-до. Верховно командованиин резервэдэ оруулагдажа, Алас-Дурна зүг руу эльгээгдэбэ. Тиин августын 5-да Алас-Дурнын 1-дэхи фронтын бүридэлдэ милитарис Японие бута сохилгодо хабаадалсаһан байна.

ХҮНДЭТЭЙ СЭРЭГШЭ

Семен Иванович Батагаев 1915 ондо Эрхүүгэй областиин Ойхоной районой Онгуренэ тосхондо загаһашанай, ангуушанай бүлэдэ түрэһэн байгаа. Арай гэжэ 16 хүрөөд, 1931 онһоо Байгал дээрэхи загаһанай заводто, харин һүүлдэнь Гүрэнэй ангууриин ажахыда ангуушанаар 5 жэлэй туршада ажаллахадаа, үйлэдбэриингөө даабариие үнэн сэхээр ходо дүүргэдэг байгаа. 1936 ондо Баргажанай-Адагай хүсэд бэшэ дунда һургуулида дахин һуража эхилээд, 1939 ондо 7 класс дүүргэбэ.

Теэд гэртэхиндээ туһалхын тула һургууляа орхихо баатай болоо һэн. 1939 ондо Баргажанай-Адагта гол мүрэнэй транспорт дээрэ тоо бүридхэгшөөр, һүүлдэнь ашаа тээхэ ба буулгаха хүдэлмэридэ прораб-нормировщигоор хүдэлөө. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай урда тээ Баргажан мүрэнөөр 100 тонкын баржа дээрэ тамараа, бухгалтераар, прораб-нормировщигоор хүдэлөө.

1941 оной декабрь соо Семен Иванович Улаан Армиин албанда абтаад, нэгэ хэды саг соо Забайкалиин сэрэгэй округто алба хээ һэн.

1942 оной декабрь һарада С. Батагаевай алба хэжэ байһан часть фронт ошоо бэлэй. Тэрэ гэһэнһээ хойшо 3 жэлэй туршада тэрэнэй ажабайдал фронттой, дайшалхы нүхэдтэйнь холбоотой байгаа.

Фронт дээрэ 74-дэхи түсхай бригадада алба хэхэдээ, Калининска фронтдо, һүүлдэнь Блатск шадар Чернушка тосхоной дэргэдэ болоһон байлдаанда түрүүшынхеэ хабаадаа һэн. 1943 оной февралиин 23-да добтолхо гэһэн захиралта бригадада үгтэбэ. Ябаган сэрэгшэдэй батальоной Чернушка тосхондо добтолжо эхилхэдэнь, С. Батагаевай взвод тосхоной урда талаһаань добтолжо ороо һэн. Дайсанай урдаһаань, хажуу талаһаань буудажа байхадань, хүреэлүүлжэ байнабди гэжэ айгаад, ябууд дундаа буудан, фашистнууд зугадажа эхилбэ. С. Батагаев тэдэнэй хойноһоо намнажа ябатараа, хүлөө шархатаа һэн. Армиин госпитальдо хоёр һара шахуу аргалуулаа. 1943 оной хабар бригадань 10-дахи гвардейскэ армиин 56-дахи стрелково дивизи болгогдожо хубилагдаа.

1943 оной тэн багта тус дивизи Смоленскэ шэглэлээр ябуулагдаба. Ородой урданай Ельни ба Смоленск хотонуудые сүлөөлэлгэдэ хабаадахадаа, Семен Иванович хоёрдохёо хүндөөр шархатаба.

1943 оной ноябрь соо С. Батагаев госпитальһоо гараа. Полкдонь дахин эльгээхыень гүйгаашье һаань, запасай полкдо полкын сержантын һургуулида 3 һарын курсада тэрэниие эльгээгээ бэлэй.

1944 оной февральда С. Батагаев һургууляа дүүргээд, фронт эльгээгдээ һэн. Улаан тугта табадахи армиин Виленскэ 144-дэхи стрелково дивизиин Ковенско 449-дэхи стрелково полкын миномедой расчедой командир болоо бэлэй.

Совет сэрэгшэд Прибалтикада оробо. Эндэхи Неман мүрэнэй дэргэдэ ехэ шанга байлдаан боложо, младша сержант Батагаева онсо шалгарһан юм.

«1944 оной июлиин 25-да Неман мүрэниие гаталха байлдаанай үедэ нүхэр Батагаев дайсанай 15 солдадые болон офицерые үгы хээ. Тиигэжэ манай стрелково рото Неман мүрэниие гээлтэ хоролтогүйгөөр гаталха аргатай болоо гээшэ», — гэжэ полкын командир гвардиин подполковник Бойков хэлэһэн байна.

144-дэхи стрелково дивизиин захиралтаар дүрбэн сэрэгшэд, тэрэ тоодо С. Батагаев Алдар Солын III шатын орденоор шагнагдаа һэн.

Вильнюс хотые дайлан абахын түлөө байлдаае Семен Батагаев мартадаггүй. Немецүүдэй юу һанаашалжа байһыень мэдэжэ абахын тула «хэлэн» хэрэгтэй болоо һэн. Тиихэдэ энэ даабариие бусадтай хамта амжалтатайгаар дүүргэһэнэй түлөө сержант Батагаев Алдар Солын II шатын орденоор шагнагдаба.

Харин һүүлдэ Онгуренэ гэжэ буряад багахан һууриһаа гараһан Семен Иванович Батагаевта «Вильнюс хотын хүндэтэ эрхэтэн» гэһэн нэрэ зэргэ олгогдоһон байха юм.

Белоруссиин, Прибалтикын, газар дайда дээрэ болоһон байлдаануудта тэрэ өөрынгөө миномедоор дайсанай 300 гаран солдадууд болон офицернүүдые усадхаһан байха.

Зүүн Пруссии болбол Балтика дээрэхи фашизмын хэрэм гэжэ тоологдодог һэн. Тиимэһээл тэндэ немец-фашис сэрэгүүд илангаяа дошхон шэрүүнээр дайлалдаа бшуу.

«1945 оной январиин 19—20-до Зүүн Пруссиин Клауляйкен һуурин шадар, Каттенаусска хаданууда, Инстенбург болон Алленбург хотонуудта болоһон добтолхы ябуулганууудай үедэ нүхэр Батагаев өөрынгөө миномедоор дайсанай гурбан пулеметно точко, нэгэ үхэр буу усадхаһан байгаа. Хори гаран немец солдадуудые, офицернүүдые хороожо, стрелково ротын урагшаа амжалтатайгаар дабшахада туһалаа. Правительствын шагналда — Алдар Солын I шатын ордендо хүртэмөөр» гэжэ 449-дэхи стрелково полкын командир Филатов орден олгохые зуршалһан документ соогсо бэшэһэн байдаг. Һүүлдэнь энэ орден тэрэнэй энгэртэ ялараа бэлэй.

Манай сэрэгүүд Кенигсбергые 4 үдэр соо дайлан абаһан алдартай. Тэндэ болоһон байлдаанда минометчик С. Батагаев гурбадахяа шархатаад, 1945 оной май болотор аргалуулһан байгаа. Фашис Германиие совет арадай илаһан тухай радио, газетэнүүдһээ мэдэхэдээ, тэрэ айхабтар ехээр баярлаба.

1945 оной тэн багта 5-дахи арми Алас-Дурна хизаар эльгээгдэжэ, Алас-Дурнын 1-дэхи фронтын бүридэлдэ оруулагдаба. Фронтын сэрэгүүдэй Харбин, Пулин хотонууд тээшэ дабшаха үедэ ахалагша лейтенант С. Батагаев ехэ хүндөөр шархатаһан юм.

Ворошилов-Уссурийск хотын госпитальдо 1945 оной августһаа 1946 оной февраль болотор аргалуулаад, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай инвалид гэгдээд, табигдаа һэн.

Семен Иванович 1946 оной февралиин һүүл багта түрэл нютагаа бусажа ерээ.

Түрэл нютагтаа нэгэ хэды соо амараад, инвалидби гэжэ һуунгүй, түрүүн Золотопродснабта, һүүлдэнь колхоздо загаһашанаар, ангуушанаар; 1951 онһоо 1955 он болотор ажаглагшаар, техник-аэрологоор хүдэлөө.

Тэрэнэй бэе дахин муудажа, больницада удаан аргалуулха баатай болобо. 1961 ондо нүүдэл киногой мото-рист-билетероор хүдэлжэ эхилээ. 1965 ондо II бүлэгэй инвалид болоод, пенсидэ гараа һэн.

Д. ЦЫРЕНОВ.

УНГЕРНЫН «УРШАГТА ЯБАДАЛАЙ» ЭСЭС

Монгол орониие контрреволюциин түб болгохо зорилготойгоор 1920 оной август һарада япон эзэмдэгшэд болон атаман Семёновой штаб Унгернын «зэрлиг дивизиие» иишэнь эльгээһэн байгаа. Монгол баяшуулай болон Богдо-Гэгээнэй аша туһаар Унгерн Монгол ороной, сэрэгэй зонхилогшо боложо, Совет Сибирь руу добтолхоёо бэлдэбэ.

Унгернын сэрэгые бута сохихын тула 5-дахи армиин реввоенсоведэй ба ДВР-эй Главкомой хамтын шиидхэбэреэр армиин частьнуудһаа болон ДВР-эй арадай-революционно армиһаа экспедиционно корпус бии болгогдобо. Корпусой бүридэлдэ К. К. Рокоссовскиин толгойлһон морин сэрэгэй 35-дахи полк, П. Е. Щетинкинэй отряд, Чойбалсан түрүүтэй Монголой арадай-революционно армиин сэрэгшэд ороһон байна. Тус корпусой начальнигаар К. А. Нейман томилогдоһон юм.

Сагаантанай — Немчиновэй, Казаграндиин, Резухинай отрядууд түрүүн добтолжо эхилбэ. Гол хүсэнэйнь ондоо байһан тула эдэ отрядууд бэлэхэнээр бута сохигдоо. Зэдэ голой эхин багта Казаграндиин бригадын 35-дахи дивизиин 310-дахи полк Щетинкинэй отрядай туһаламжаар усадхагдаһан байгаа. Зэлтэрэ шадар Резухинай отряд баһал һалаха түйлдаа хүрэһэн юм. Гурбан үдэрэй тулалдаанай эсэс багта К. Рокоссовскиин морин сэрэгшэд энэ байлдаанда илалта асарһан байгаа. Энэ байлдаанайнгаа түлөө К. Рокоссовский Улаан Тугай хоёрдохи орденоор шагнагдаһан байна.

Верхнеудинскые ээлхын тула түрүүн Байгалые тойроһон түмэр замай лини ээлхэ гэжэ Унгерн хоёрдохёо туршаба. Июниин 5-да Троицкосавск (мүнөө Хяагта) шадар «зэрлиг дивизи» добтолгодо орожо, корпусой частьнуудта бута сохигдобо. Олон сэрэгшэдээ алдаһан, улаантанда намнуулһан Унгерн Монгол орон руу тэрьедэһэн байна.

Экспедиционно улаан корпусой Монгол орон дотор холо ошоһые Унгерн хараадаа абажа, дахин добтолбо. 1921 оной июлиин 24-дэ Зэдэ голой эхин багта Цээжэ (Михайловка) шадар хилэ гараба. Зэдэ голые түргэн уруудаһан Унгернын гол хүсэн хоёр неделиин үнгэрхэдэ, Галуута нуур шадар ерэбэ.

Верхнеудинскда, Транссибириин түмэр замда ехэ аюул дүтэлбэ. Тиимэһээ августын 2-то Верхнеудинск хотодо сэрэгэй онсо байдал соносхогдобо. Унгернын сэрэгэй Галуута нуурһаа холо ошоогүй хадань, тэндэнь хүреэлээд бута сохихо талаар ДВР-эй командовани бүхы хэмжээнүүдые абаба. Улаан сэрэгэй болон партизануудай хүреэлһэн «сахаригай» уйтарха бури, диилдэһэнээ ойлгоһон Унгерн дахинаа Монголой дайда руу тэрьедээ һэн.

Морин сэрэгэй 35-дахи полк, Щетинкинэй партизанууд тэдэниие Монголой газар дээрэ намнаһаар дахаа. Тиин августын 22-то Урт гэжэ уула шадар Заин-Гол гэжэ газарта Унгерные аргамжаар хүлиһэн монгол дивизионой үлэгдэл Щетинкинэй отрядай тагнуулда бэеэ тушааһан байна.

Новосибирск хотодо Сибириин революционно онсо эрхэтэй трибуналай шиидхэбэреэр 1921 оной сентябриин 15-да Унгерн буудуулһан юм.

ЯДЕРНА ЗЭБСЭГГҮЙ ДЭЛХЭЙ ТЭЭШЭ

СССР-эй Верховно Соведэй палатануудай Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай хамтын заседани

жэлүүлээ hаань, Европодо США-гай имэ ракетэнүүд бүри олон болохо hэн. Өөрынгөө аюулгүй байдалые хангахын тула бидэ харюугай хэмжээнүүдые абаха баатай болохо hэмди. Тиигэжэ буу зэбсэг үрдилдэн бүтээлгэ саашадаа үргэлжэлхэ, Европодохи ба дэлхэй дээрэхи байдал бүри муудаха hэн.

Шухала удха шанартайшье hаань, ушар байдал гансал тоонуудта бэшэ ааб даа. Хоёр тала нэгэ нэгэндээ буулта хээ гээшэ. Жэшээлбэл, «Першинг-IA» гэжэ ракетэнүүдэй американ ядерна боеголовко усадхахые США зүбшөөhэн, газар дээрэ тодхогдодог далита ракетэнүүдые далай дээрэ хэрэглэгдэхэ болгохо түсэбhөө ФРГ арсаhан, тэдэнэй дурадхаhан техническэ орёо тодорхойлолгын орондо бодото туршалгануудаар баллистическэ болон делита ракетэнүүдэй ниидэхэ арга боломжые тодорхойлхые зүбшөөhэн байна. Эсэстэнь манай Договорто али ели талын аша туhа хараада абтаа гээшэ. Манай эдэбхи үүсхэлээр ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй бодото дээрээ хуряагдажа эхилhэниинь нэн түрүүн Советскэ Союзай аша габьяа, тэрэнэй уласхоорондын нэрэ хүндые улам бэхижүүлhэн, политическэ сэдьхэл бодолой ехэ амжалта болоно.

Тус Договорые бүхы талаhаань гүнзэгыгөөр шэнжэлhэн, үгэ, тоо бүхэниинь тон наринаар хаража үзэhэн, шалгаhан байнабди.

Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдэй усадхагдахада, манай аюулгүй байдалда нүлөө үзүүлхэгүй гү гэhэн асуудал гарана. Ядерно-замбуулинай зэбсэгэй үе сагта хоёр талада бии байhан хэдэн мянган ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй хэрэглэгдэхэ гээшэ hаань, бүхы дэлхэйдэ айхабтар ехэ аюул тохёолдуулха болоно. Тиимэ дээрэhээ ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые заха хизааргүй ехэ болгожо, аюулгүй байдал хангажа болохогүй. Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые усадхаха гээшэ уласхоорондын хүгжэлтэдэ шухала шата болохо зуураа, сэрэгэй аюулые бага болгохо, шахардуу байдалые hуларуулха арга олгоно гэжэ СССР-эй Оборонын министерство тооложо.

Гансал дүтын ба дундуур зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдээр манай Эхэ ороной болон союзнигуудаймнай оборонно хүсэ шадал хангагдадаг бэшэ. Бидэнhиие найдамтайгаар хамгаалдаг сэрэгэй бусад хэрэгсэл зүйлнүүд бии. Тус Договорой хүсэндөө оруулагдахада, совет хүнүүдэй амгалан тайбан ажал найдамтайгаар хамгаалха хэмжээндэ СССР-эй оборонно хүсэ шадал байлгагдаха гэжэ батаар мэдүүлхэ байнаб.

Буу зэбсэгүүдэй тоое хорооходоо, бидэ Зэбсэгтэ Хүсэнүүдээ нарижуулан hайжаруулха талаар шухала хэмжээнүүдые абаха болонобди. Зарим зүйлэй буу зэбсэгүүдые байгуулжа, баруунай оронуудтай мүрысэхэ гэнэ бэшэбди, харин Советскэ Союзай ба союзнигуудайнгаа аюулгүй байдалые хангаха хэмжээнүүдые шэлэхэ болонобди. Сэрэгүүдэйнгээ дайшалхы шадабариие дээшэлүүлгэдэ, хүтэлбэрилгые нарижуулгада ехэ анхаралаа хандуулнабди. Социалис оронуудай дайшалхы холбоон — Варшавска Договорой эмхиин бүри хүсэтэй болохын, социалис гүрэнүүдэй хамтын хамгаалгын бүри бэхижэхын тула бүхы хүсэ шадалаа элсүүлхэбди.

Баталан абаhан уялгануудаа хоёр талын дүүргэлгын хойноhоо найдамтай хиналта хангаха асуудалнуудта Договорто ехэ үүргэ олгогдоно. Бии байhан буу зэбсэгүүд тухай анханай мэдээнүүдые шалгаха; буу зэбсэгүүдые усадхаха хэрэгые хинаха, үшөө задалагдаагүй зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй хойноhоо хинаха; мүн Договор соо заагдаhан буу зэбсэгүүдые бүтээхэгүйн тула хинаха гээд хараалагданхай. Хиналтын национальна техническэ хэрэгсэлнүүдые хэрэглэжэ, шалгалтануудые үнгэргэхэдэ, Договор найдамтайгаар сахигдаха гэжэ найдаха арга боломжо хоёр талада олгоно.

Американ объектнүүд дээрэ, мүн дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ американ ракетэнүүдтэй холбоотой гурбадахи оронуудай объектнүүд дээрэ шалгалтануудые үнгэргэхэ бэлэдхэл хэжэ байнхайбди. Иимэ шалгалтануудые үнгэргэхэдөө, американ тала Договорой дүримүүдые хэр сахинаб, хэр зүб мэдээсэлнүүдые үгэнэб гэжэ мэдэжэ абаха байнабди. Сэрэгэй зохихо эмхи зургаануудта, ракетэнүүдые үйлэдбэрилдэг заводуудта шалгалтын албанууд шанга эрилтэнүүдые табина. Абаhан уялгануудаа сэг болзортонь наринаар дүүргэлгые хангахын тула манай газар дээрэ американ талын бэелүүлхэ шалгалтатай холбоотой хэмжээнүүдые үшөө дахин hайса бодожо үзэхэ, бэелүүлхэ гээшэ тэдэнэй зорилго болоно.

Ракетэнүүдые, мүн тэдээнтэй холбоотой хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдые, барилганууудые усадхаха талаар горитой ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри хэгдэхэ байна. Оборонын министерстэдэ даалгагдаhан даабаринуудые бэелүүлхын тула бэлэдхэлэй хүдэлмэри ябуулагдажа байнхай. Тус Договорой дүримүүдээр табигдаhан бүхы эрилтэнүүдые болзор соонь тон наринаар дүүргэхээр бидэ бэлэмди.

Договороор хараалагдаhанай ёhоор, зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй усадхагдаhанай hүүлээр үлэhэн техникэ арадай ажахыдэ хэрэглэхын тула али болохоор эльгээгдэхэ гэжэ хараада абтана гээд министр онсолон тэмдэглэбэ.

Европодохи совет болон американ ракетэнүүдые усадхаха арга боломжын бии болоходо, НАТО-гай зарим ажал ябуулагшадай hанаанда таарагүй байhаниинь hанаа зобоно. Европын газар дээрэ, үгышье hаа хажуудахи океан, далайнуудтань агаар гү, али далай дээрэ хэрэглэгдэхэ ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые нэмэжэ тодхохо түсэбүүд тухай хөөрэлдөөнүүд бидэнэртэ дуулдадаг. Вашингтондохи уулзалгын дүнгүүдые буруу hүргэлгэдэ эдэ бүхы хэмжээнүүд шэглүүлэгдэнхэй. Сэрэгэй талаар бидэнэрhээ булюу хүсэтэй болохо, дэлхэй дээрэ шахардуу байдалые тэрэ хэмдэнь үлөөхэ hэдэлгэнүүдээ империализмын хархис хүсэнүүд орхингүй гэжэ эдэ бүгэдэнь үшөө дахин харуулна.

Гэбэшье Варшавска Договорой эмхидэ орходоо сэрэгэй талаар булюу байдалтай болохо гэhэн hэдэлгэнүүд бүтэхэгүй гэжэ НАТО-гай бүлэглэлэй иимэ политика тодорхойлдог хүнүүд ойлгохо зэргэтэй. Харилсаата социалис оронууд сэрэгэй талаар булюу хүсэтэй болохые эрмэлзэдэггүй, бусадай имэ эрхые баhал тоохогүй. Сэрэгэй талаар булюу хүсэтэй болохо хараа шугамые бидэ залан шууд буруушаанабди. Манай аха дүү социалис оронуудай хүтэлбэрилэгшэд, мүн манайшье правительство энээн тухай нэгэнтэ бэшэ мэдүүлhэн байха.

Вашингтондо хоёр ороной хүтэлбэрилэгшэдэй хоорондо түйлагдаhан хэлсээнүүдые Совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүд hайшаан дэмжэнэ. 1972 ондо баталагдан абтаhан янзаарнь ПРО-гой талаар Договор сахилгын эрхэ байдалда стратегическэ добтолхы зэбсэг хэрэгсэлнүүдые 50 процентээр хорооохо, мүн буу зэбсэг хуряалгын бусад шэглэлнүүдээр хэлсээ түйлаха талаар КПСС-эй ЦК-гай болон Совет правительствын хүсэлэл оролдолгонуудые бидэ дэмжэнэбди. Дүтын ба дундуур зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдэй талаар Договор хүсэндэнь оруулха гээшэ Советскэ Союзай болон Варшавска Договорто хабаададаг гүрэнүүдэй аша туhада ба сэрэгэй-политическэ оршон байдалда харюусана. СССР-эй Верховно Соведэй Президиум тэрэниие баталхадань болохо гэжэ тоолонеб.

Зэбсэг хэрэгсэлнүүдэй хороогдоhонтой дашарамдуулан, манай Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ кадрнууд тухай асуудал гаража болохо гэhэн асуудалда харюусахадаа, имэ юумэн болохогүй гээд СССР-эй оборонын министр хэлэбэ. Ракетэнүүдэй хороогдоходо, сэрэгүүдэй зарим нэгэ хубинь хороогдохо болохо. Уялгата албанай сэрэгшэдэй тоо үсөөрүүлэгдэхэ. Алба хэхэ болзороо дүүргэhэн офицернүүд армиhаа табигдаха. Тэдэнэртэ пенси, бусад хүнгэлэлтэнүүд үгтэхэ. Бэшэ офицернүүдынь сэрэгэй частьнуудаар тараагдаха. Нэгэшье офицер хүдэлмэригүй үлэхэгүй, Зэбсэгтэ Хүсэнүүдтэ алба хэхэ.

Варшавска Договорой эмхи юрын буу зэбсэгүүдэй ба Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй талаар НАТО-hаа булюу хүсэтэй гэжэ баруунай оронуудта баталха ямаршье үндэhэ баримта үгы. Тэнсүүриинь олдоогүй зарим зүйлнүүд бии ааб даа гэжэ министр нүгеэдэ асуудалда харюусаха зуураа хэлэбэ.

Зарим зүйлэй зэбсэг хэрэгсэлнүүдээр, жэшээлбэл, танкнуудай тоогоор Варшавска Договорто хабаададаг гүрэнүүд булюу байдалтай гээд НАТО-гай хүтэлбэрилэгшэд зорюута нэмэнэ. Теэд танкнуудые hалгааха хэрэгсэл түхеэрэлгэнүүдэй талаар НАТО-гай булюу байдалтай байhан тухай зорюута дуугай байна. Тактическа добтолхы авиациин тоогой болон шанарай, далайн-сэрэгэй хүсэнүүдэй талаар НАТО-гай булюу хүсэтэй байhан тухай тэдэнэр баhал хэлэнэгүй.

Харин тэнсүүрээ олоогүй зарим зүйлнүүд тухай хэлэхэ болоо hаа, хоёр талын аюулгүй байдалые хараада абан, тэдэниие зайсуулха тухай хэлсэхээр бидэ бэлэмди.

Үгэ хэлэhэн депутадууд зүбшэн хэлсэгдэжэ байгаа асуудалай элдэб талонууд дээрэ тогтобо. Дундуур ба дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдэй талаар Договор болбол политическэ шэнэ бодомжын ашаар мүндэлhэн уласхоорондын байдалай түрүүшын ехэ үзэгдэл болоно гэжэ КПСС-эй Карелиин обкомой нэгэдэхи секретарь **В. С. Степанов** хэлэбэ. Буу зэбсэг, нэн түрүүн ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые хуряаха асуудалые эрид шууд шиидхэхын тула имагтал манай орон, манай парти түрүүлэн эдэбхи үүсхэл гаргаhан байгаа гэжэ тэрэ ханалтатайгаар онсолон тэмдэглэбэ. Тус документдэ гар табиhанай hүүлээр Советскэ Союзай уласхоорондын нэрэ хүндэ улам бэхижээ гэжэ харагдана. Буу зэбсэгүүдые, нэн түрүүн СССР-эй болон США-гай стратегическэ добтолхы зэбсэгүүдые хорооко талаар тус Договор ехэ түлхисэ боложо үгэбэ.

Гэхэ зуура хоёр түхэлэй ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые усадхахада түйлагдаха экономическа ехэ ашаг үрые хараада абаха хэрэгтэй, энэмнай удаан болзорой түсэбтэ элирхэйлэгдэхэ гээд депутат тэмдэглээ.

Тус Договортой ба тэрэниие баталалгатай холбоотой бүхы асуудалнуудые хаража үзэхын тула бэлэдхэлэй комисси hунгахые В. С. Степанов дурадхаба.

Бидэнэр хадаа агуу ехэ түүхэтэ үйлэ хэрэгэй боложо байhаниие гансал хаража байгаад бэшэ, харин тэрээндэ сэхэ хабаадалсагшад болоно гээшэбди, ядерна буу зэбсэг үрдилдэн гаргалгые болюулха хэрэгтэ хабаадалсана гээшэбди гэжэ академик **Р. З. Сагдеев** хэлэбэ. Тиимэhээ энэ ушар манай комиссинуудай хүдэлмэриин тон харюусалгатай байhаниие гэршэлнэ. СССР болон США-гай хоёр түхэлэй ракетэнүүдые усадхаха тухай Хэлсээе, энэ тон орёо болон шухала документ бүхы талаhаань хаража үзэхэ хэрэгтэй гээшэ. Тиихэдээ энэ Хэлсээнэй хойшолонгуудые шэдэал hаа дүтэрхыгөөр сэгнэхэ шухала. Танай мэдэhээр дэлхэйн олон гүрэнүүдэй эрдэмтэд эб найрамдалай, буу зэбсэг хуряалгын, хүн түрэлтэнэй амиды мэндэ үлэхын түлөө элдэб хүдэлөөнүүдтэ хабаадалсадаг байна.

РСД болон РМД тухай Хэлсээн сэрэгэй талаhаа балайшье ехэ удха шанаргүй юм гэлсэлгэн дуулдана. Юуб гэхэдэ, мүнөө дэлхэй дээрэ бии байhан ядерна буу зэбсэгүүд оройдоол 4 процентээр хороогдоно гээд тэдэнэр хэлэнэ. Гэбэшье ядерна бодомжодо, ядерна стратегидэ шанарай талаар айхабтар шухала алхам болоhон тоогой талаар багаханшье hаа, түрүүшын алхам мүнөө хээл. Эдэ 4 процентыешье абаад харахада, хэдэн арбаад мянган Хиросима болоно ха юм. Энэшье зэбсэгэй хүсөөр бүхы хүн түрэлтэниие усадхажа боломоор байна ха юм.

Гэхэ зуура НАТО-гай зонхилогшодой ондоо шэглэлнүүдээр, тэрэ тоодо шэнэ шэглэлнүүдээр буу зэбсэг үрдилдэн гаргалгаяа үргэлжэлүүлхэ гэhэн түсэбүүдынь минии hанаа зобооно гэжэ эндэ хэлэхэ байнаб.

«Кировскэ завод» гэжэ Ленинградай үйлэдбэриин нэгэдэлэй бригадир **И. В. Захаров** ендэр дээрэ гараба. Энэ Хэлсээе баталалга болон саашадань бэелүүлжэ эхилхэ ябадал буу зэбсэг хуряалгын үйлэ хэрэгые саашадань залан шуудаар ябуулалгын эхин боложо, ондоо хэлсээнүүдые баталха ябадалда харгы нээжэ үгэхэ байна. Харин энэ Хэлсээ баталалгын урагшагүйдөө hаань, уласхоорондын харилсаанууд, нэн түрүүн совет-американ харилсаанууд наяад онуудай эхиндэ hүжэрhэн «хүйтэн дайнай» шэнэ долгиной үе сагта бусажа болохол. Тиимэhээ би гансата хэлэхэ байнаб — Хэлсээ баталалгын түлөө дуугаа үгэхэ байнаб.

Тиигэхэ зуураа документдэ ямараар хандадаг байhанаа депутат тодорхойлбо. Хэдэн мянган совет эрдэмтэдэй, инженернүүдэй болон хүдэлмэришэдэй мүнөө сагай сэрэгэй орёо техникэ бии болгохо хэрэгтэ оруулhан ажалынь хиидэ hалга гэжэ огто хэлэхэгүй байнаб. Баруун зүгэй ракетно-ядерна аюулда харюу болгон, хуушаржа байhан сэрэгэй техникые hэльбэн шэнэлхэ талаар манай абаhан, газаа тээhээ баадхагдаhан хэмжээн байгаа бшуу. Имэ хэмжээнүүдэй абтаагүй hаань, «хоёр дугаар глобальна нуль» мүнөө үгы байха hэн. Энэ Хэлсээ баталаа хадэмнай, хүдэлмэришэ олон гарнууд, үйлэдбэриин хүсэнүүд болон эб найрамдалай шэглэлтэй продукци гаргахада хэрэгтэй хоморой шухаг түүхэй эд тон ехээр сүлөө болохо байна.

СССР-эй Верховно Совет РСД болон РМД тухай Хэлсээ баталха, хүсэндөө ороод байхадань бүхы эрилтэнүүдыень нярин нягтаар хангаха гээд минии hүнгэгшэд мэтэ этигэнэб. Тэрэл зуура Холбоото Штадуудай энэ Хэлсээгээ ямараар дүүргэхэ байhаниинь hэжэг түрүүлнэ. Юуб гэхэдэ, энэ Хэлсээ зохёолгын үедэ дунда зайда буудадаг ракетэнүүдтэй холбоотой зарим объектнүүдые, өөрынгөөшье, союзнигуудайнгаашье газар дээрэ байhан ракетэнүүдые хиналта доноhоо гаргаха hэдэлгэ гаргаhан байна ха юм.

РСД болон РМД тухай Хэлсээ шэнжэлжэ үзэхэ зорилготой бэлэдхэлэй комисси бии болгохо дурадхал үгэ хэлэгшэ дэмжэhэн байна.

Хэлсээ баталхын болон тэрэниие саг дары хүсэндэнь оруулхын түлөө уран зохёолшо **Ч. Айтматов** мүн лэ дуугаа үгөө.

Хэлсээ баталха замай түрүүшын шата болоhон, тэрэнэй гүрэнэй хуули боложо хүсэндөө ороходонь, эхи табиhан энэ асуудал зүбшэн хэлсэхэдээ, энэ хадаа манай сагай үндэhэн шухала асуудал, мүнөөнэй дэлхэйн хубилалтын тон дээдын асуудал гэжэ үшөө дахин баталhанай үлүү гээд hананаб гэжэ тэрэ хэлэбэ. 80-яад онуудай хүсэ болон оюун ухаан бодол сүлөөлэн hалбаруулhан манай шэнэдхэн хубилгалга, боложо байhан юумэн тухай олондо мэдээсэжэ байлга бүхы дэлхэйн гуманитарна хүгжэлтын үйлэ хэрэгтэй дүтэ болон харилсана, ондоогоор хэлэхэдэ, манай шэнэдхэн хубилгалга болон боложо байhан юумэн тухай олондо мэдээсэлгэгүйгөөр, шэнэ бодомжогүйгөөр Советскэ Союзай болон Холбоото Штадуудай хоорондохи харилсаануудта имэ шатын этигэл найдабари болон зүбшэн хэлсэлгын оршон байдал тогтоохын, минии hанахада, аргагүй байха hэн. Бидэнэр, совет зон, энэ Хэлсээе зоболон соогуур гаража түйлаабди. Элдэб нээлтэнүүд болон хэшээлнүүдые үзэжэ, заримдаа, Маяковскиин хэлэhэнэй ёhоор, өөрынгөө дуунай хоолойдо гар хүрэн, энэ хэлсээе дэгжүүлээбди. Имэ хэмжээгээр абаха болоо hаа, бидэнэр американецуудые hайнаар ойлгонобди. Совет зоной мүнөө сагай үетэн энэ хэлсээе бүримүhэн дэмжэнэ, ажаhуулгын шэнэ арга боломжонууд нээгдэнэ.

Американ интеллигенцидэ аха дүүгэй ёhоор хандаха дуратай байнаб: энэ Хэлсээе али нэгэ таламнай баталбагүй гээд нэгэл минута соо hанаад үзэе. Юрэл hанаад үзэе. Хоёр агуу ехэ гүрэнэй hайн hайхан hанаанда, тэдэнэй хүтэлбэрилэгшэдтэ болон парламентаринуудта этигэhэн зониие имэ ябадал ямараар сухалдуулха гээшэб, хэды шэнээн муу хойшолонтой байхаб гэжэ уридшалан hанаhанайшье үлүү! Хүн түрэлтэнэй ухаан бодолдо имэ аймшагтай сохилто хэжэ болохо юм аал? Манай үеын зондо имэ ехэ үбшэ, hанаагаа бууралга үзүүлжэ болохо юм аал? Эндэ хүнэй мэдэрэл тухай гансал хэлэгдэнэ бэшэ. Дэлхэй дээрэ ажаhуухая нэгэтэ эрэhэн ухаан бодолтой зон ами наhаяа үлөөхэ бодото эрхэтэй гээд хэлэгдэнэ. Тиимэhээ политическэ зорилгонууд болон hанаашалгануудыешье урдаа барижа, энэ тон дээдын эрхэ — ами наhаяа үлөөхэ эрхэ hэжэгтэ оруулжа хэншье шадахагүй.

Зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүдые согсолходоо, **Е. К. Лигачев** иигэжэ хэлэбэ: министрнүүд нүхэд Э. А. Шеварднадзе болон Д. Т. Язовай элидхэлнүүдые, мүн СССР-эй Верховно Соведэй депутадууд В. С. Степановай, Р. З. Сагдеевай, И. В. Захаровай болон Ч. Т. Айтматовай үгэнүүдые шагнажа абабди. Энээнhээ гадна тэдэнэртэ асуудалнуудые табижа, ехэ дэлгэрэнгы харюунуудые абаха арга боломжотой байгаабди.

Минии hанахада, совет американ Хэлсээн тухай тобшолол зохёолго болон тэрэниие харалгатай холбоотой асуудалаар хүдэлмэриин эхин табигдаба гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди.

Хэлсээнэй гүн удхые, хүн түрэлтэнэй ерээдүйдэ дүүргэхэ үүргыень болон удха шанарыень манай нүхэд дэлгэрэнгыгээр харуулжа шадаа гэжэ хэлэхэ байнабди. Гэхэ зуура СССР-эй Верховно Соведэй палатануудай Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай хүдэлмэриин орган — бэлэдхэлэй комисси бии болгохо, совет американ Хэлсээе нарин нягтаар, яралгүйгөөр, тэрэл зуура залан шуудаар шэнжэлхэ гээд даалгаха дурадхал үгэ хэлэhэн депутадууд оруулаа.

Экспертнүүдтэй болон мэргэжэлтэдтэй уулзажа элирүүлхэ, совет олониитын дурадхалнуудые болон ажаглалтануудые хараада абаха үшөөл олон асуудалнууд бии зандаа. Иимэ аргаар манай арадай болон дэлхэйн олониитын анхаралые энэ айхабтар шухала политическэ документдэ хандуулжа шадахабди гэжэ би hананаб.

Минии hанахада депутадууд энэ дурадхал дэмжэнэ. Саашань Е. К. Лигачев **А. Ф. Добрыкинда** үгэ үгэбэ.

Бэлэдхэлэй комиссиин бүридэлдэ депутадууд — СССР-эй Верховно Соведэй Союзай Соведэй болон Национальностьнуудай Соведэй Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай гэшүүд **Ч. Т. Айтматов, В. Г. Афанасьев, Н. Н. Блохин, Г. М. Корниенко, Г. М. Макаров, Н. В. Орлова, Р. З. Сагдеев, Ю. А. Скляров, В. И. Федосов, С. В. Червоненко** гэгшэдые оруулха дурадхал А. Ф. Добрынин оруулhан байна. Иигэжэ хоёр палатануудай Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинууд адли тоотой депутадуудаа — хоёр-хоёр депутадуудые тус комиссиин бүридэлдэ оруулба. Бэлэдхэлэй комиссиин бүридэлые баталhанай hүүлдэ гэшүүд сугларжа, түрүүлэгшээ hунгаха болон хүдэлмэриингөө график табиха аргатай болохо байгаа. Комиссиин дурадхагдаhан бүридэл нэгэн дуугаар баталагдаба.

Совет-американ Хэлсээе баталха тухай асуудал зүбшэн хэлсэхэ палатануудай Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай ээлжээтэ хамтын заседани бэлэдхэлэй комиссиин хүдэлмэриин дүнгүүдые хараада абан зарлагдаха юм гэжэ тус заседание хүтэлбэрилэгшэ соносхобо. Заседаниин зарлагдаха болзор тухай депутадуудта дуулгагдаха юм.

СССР-эй Верховно Соведэй Союзай Соведэй болон Национальностьнуудай Соведэй Гадаадын хэрэгүүдэй талаар комиссинуудай тус заседани дээрэ холын болон дүтын зайда буудаха ракетэнүүдые усадхаха тухай СССР болон США-гай хоорондохи Хэлсээ баталха тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдэбэ. Энээгээр заседани хүдэлмэреэ дүүргэв.

(ТАСС).

...БИИНГАА АЖАХЫЕ ХҮГЖӨӨНЭ

...мотр талмай бүхэн ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэгдэнхэй. Автомат аргаар хүдэлдэг тэбшэнүүд эзэнэйнь үгы байхада хэдэн үдэрэй туршада мал болон шубуудые тэжээлээр ба уhаар өөрөө хангаха шадалтай. Үбhэн, эдеэ хоолой үлэгдэлнүүд, нютагай хилээмэнэй комбинадай хүн зондо худалдадаг концентрадууд тэжээл болгон хэрэглэгдэнэ.

Дача дээрэхи «фермэнь» жэлэй туршада 500 килограмм шахуу мяха үгэнэ. Өөрынь бүлэдэ, түрэлхидтэнь хүрөөд байдаг. Малкинтанай ажахы нилээд ехэ нэмэлтэ олзо оршо оруулдаг юм. Гэбэшье энэ ажахынгаа эхи табижа байхадаа, эзэниинь олзо оршо тухай огто бодомжолоогүй байна.

Хэhэн юумээ бүгэдыень гансал hайнаар хэдэг заншалтай хадаа энээхэн ажахыгаа ёhотой, нарин нягтаар хүдэлдэг оньhон болгоод, өөрөө «фермер» болоhон байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Борис Мироновичто Семен хүбүүнинь туhална.

ТАСС-ай фотохронико.

...РАНИИЕ ...ОЛОН ...НДЭЛБЭ

ВУЛКАНЕШТЭ (Молдавиин ССР). Молдавиин Чишмикиой тосхоной хүн зон колхозно хүдэлөөнэй ветеран Иванна Семеновна Касапта шэниисын томо хүбэриг барюулжа, 100 наhанайнь алтан ойгоор амаршалба.

Тэрэнэй габяад ашанар, гушанар ба дүшэнэр СССР-эй 60 жэлэй нэрэмжэтэ совхоздо ажаллажа, Иванна тоодэйнгөө хэрэгые үргэлжэлүүлнэ. Тосхоной ветеранууд анхарал оролдолгоор хүрээлэгдэнхэй. Тэдэнэртэ түлишэ асаржа үгэдэг, барилгын материалнуудые, санаторинууд болон амаралтын байшангуудта амарха путевконуудые түрүүшын ээлжээндэ үгэдэг байха юм. Харин хүдөө ажахын халуун хүдэлмэриин үедэ ветеранууд бригадануудые байгуулжа, виноградай, ороohоной, овощой болон үрэ жэмэсэй баян ургаса ургуулхадань шадалайнгаа зэргээр түрэл ажахыдаа туhалдаг байна.

ХИЛЫН САанаhаа
ТАСС · АПН

ПЛЕНАРНА ЗАСЕДАНИ

ЖЕНЕВЭ. Ядерна болон замбуулинай буу зэбсэгүүд тушаа совет-американ хөөрэлдөөнүүд дээрэ делегацинуудай пленарна заседани болобо. Хөөрэлдөөнүүдэй ямараар үнгэржэ байhан тухай совет тала дэлгэрэнгы сэгнэлтэ үгөө. «Стратегическэ добтолхы буу зэбсэгүүдые хороохо ба хизаарлаха тухай СССР-эй, США-гай хоорондохи хэлсээнэй» проектын бэлдэгдэжэ байhантай дашарамдуулан, али бүхы талын бэе дээрээ даажа абаhан уялгануудаа ямараар бэелүүлжэ байhанайнь хойноhоо хиналта тогтоолгодо хабаатай хэдэн статьягай текстые зүблэхэ талаар шэглүүлэгдэhэн шухала дурадхалнуудые СССР-эй делегаци оруулhан байгаа.

ШУХАЛА УДХА ШАНАРТАЙ ДОКУМЕНТ

СТОКГОЛЬМ. Афганистан тушаа КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Михаил Горбачевой хэhэн Мэдүүлгэ тухай Швециин телевидени оронойнгоо телевизор харагшадта мэдээсэхэдээ, энэ хадаа тон шухала удха шанартай документ болоно гэжэ тэмдэглээ. Афганистанhаа совет сэрэгүүдые гаргажа эхилхэ тодорхой hара, үдэр тоогдоо, энэ шухала алхам хэхын тула хэдэн эрхэ байдал тодорхойлогдоо гэжэ телевидениин шэнжэлэгшэ энэ документын гол дүримүүдые найруулхадаа хэлэбэ. hаяын үдэрнүүдтэ эхилхээ байhан ээлжээтэ шата түгэсхэлэй шата болохо ёhотой гэжэ Женевэдэхи хөөрэлдөөнүүд дээрэ ООН-ой Генеральна секретариин тусхай түлөөлэгшэ Диего Кордовес этигэн найдажа байhанаа мэдүүлээ. Мэдүүлгэ соо заагдаhанай ёhоор, совет сэрэгүүдые гаргалга байгша оной майн 15-да эхилээд, хэрбээ гуримшуулха тухай хэлсээнүүдтэ гар табилгын мартын 15-hаа хойшолуулагдаагүй гээшэ hаань, арбан hарын хугасаа соо дүүргэгдэхэ байна.

hАЙШААН ДЭМЖЭНЭ

БЕРЛИН. Дундуур болон дүтын зайда хэрэглэгдэхэ ракетэнүүдые усадхаха тухай СССР-эй ба США-гай хоорондохи хэлсээндэ гар табилгые Германиин Демократическа Республика, Алжирай Арадай Демократическа Республика hайшаан дэмжэнэ гэжэ ГДР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй нэгэдэхи орлогшо Герберт Кроликовский, Алжирай Национальна Арадай суглаанай түрүүлэгшэ Рабах Битат эндэ мэдүүлбэ. Буу зэбсэгүүдые, илангаяа ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые хороолго үргэлжэлүүлэгдэхэ ёhотой. Энэнь үни удаан саг соо уласхоорондын байдалые үндэhөөрнь гуримшуулан hайжаруулхын тула шухала удха шанартай байна. Уласхоорондын политикын бүхы шухала асуудалнуудаар, тэрэ тоодо нютагай хёмороо зүришэлдөөнүүдые гуримшуулха асуудалаар нийтэ нэгэн hанал бодолтой байhандаа хоёр тала сэдьхэлээ ханангяар тэмдэглээ.

СОВЕТ НОМОЙ ВЫСТАВКЭ

БОГОТО. Колумбиин Республикын банкын ба СССР-эй Соёлой министерствын эмхидхэhэн «Кубаниин эртэ үрдын искусствын үнэтэ шухаг зүйлнүүд» гэhэн выставкэ эндэхи Алтанай музей соо нээгдэбэ. Кубаниин тала дайдаhаа олдоhон археологическа үнэтэ шухаг зүйлнүүд, аяга, амhартанууд, ажаhуудалай зөөри хогшолнууд, шэмэглэл гоёолтонууд эндэ табигданхай. Колумбиин Республикын банкын генеральна директор Роберто Саласар выставкэ нээлгын баяр ёhолол дээрэ үгэ хэлэхэдээ, энэ хадаа хоёр ороной хоорондохи соёлой холбоо барисаае хүгжөөлгэдэ шухала удха шанартай байна гэжэ тэмдэглээ.

Выставкэ эмхидхэгшэдтэ ехэ амжалта хүсэhэн ороной президент В. Баркын эльгээhэн бэшэг уншагдаа.

Энэ выставкэ түхэреэн hара соо олониитэдэ харуулагдаха юм.

ЭЛҮҮРЫЕ ХАМГААЛГА ХҮГЖӨӨГДЭНЭ

УЛААН-БААТАР. Мүнөө Монголой хүдөө нютагуудай арбан мянган хүн зондо 18 врач, больницын 105 оро дэбдихэр хүртэнэ. Республикын хүдөө нютагуудта медицинскэ ба санитарна туhаламжын шанарые hайжаруулха асуудалда зорюулагдажа, МНР-эй Элүүрые хамгаалгын министерстводэ үнгэргэгдэhэн зүблөөн дээрэ эдэ баримтанууд дурдагдаа. Хүдөөгэй хүн зоной нүүдэл байдал, нюдэ алдама тала дайдада хүнүүдэй үсөөноор ажаhуулга ехэ бэрхэшээл түбэгүүдые ушарууна. Гэбэшье хүдөө нютагта элүүрые хамгаалгын системые гуримшуулан hайжаруулхын тула тодорхой хэмжээнүүд абтана. Хүдөөгэй больницануудай материальна үндэhэ hуури бэхижүүлэгдэнэ, врачнуудай тоо ургана, хүдэлмэриин шэнэ түхэл шэнжэнүүд эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлэгдэнэ. Тиигэжэ нүүдэл амбулаторинууд, стационарнууд эгээл холын бэлшээринүүдтэ хүргэгдэжэ байнхай.

ПАЛЕСТИНЫНХИД БУhАЛГААЛНА

ДАМАСК. Газай эзэмдэгдэн булимтарагдаhан секторэй газар дайда дээрэ засагаархид онсо байдал соносхонхой. Иерусалимай зүүн (араб) хубида ба Эль-Халиль хотодо Иордан мүрэнэй баруун бэедэхи уган хүн зоной болон булимтарагшадай хоорондо тулалдаанууд болоно. Эрих хотодо Израилиин сэрэгшэд 470 палестинынхидые хаагаа.

Баруун эрьеын ба Газай секторэй газар дайда дээрэ бүгэдэ нийтын буhалгаан үргэлжэлhөөр. Израилиин газар дээрэхи предприятинуудта хүдэлдэг палестин хүдэлмэришэд буhалгаанда хабаададана.

СОЁЛОЙ ҺОНИН

ТҮБЭЙ АЛЬМАНАХТА ТОЛИЛОГДОБО

«Галуунууд бусаба» гэжэ зүжэг Баир Эрдынеевэй даб дээрэ ородоор гараһан эгээн томо захатань гээшэ гээд, СССР-эй Соёлой министерствын болон СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной үмэнэёв жилдээ дүрбэ дахин хэблэгдэжэ байдаг уран зохёолой «Современная драматургия» альманахай үнгэрэгшэ оной һүүлшын номдо толилогдоһон буряад драматургын түс бүтээл тухай Буряадай республикын Гүрэнэй шангай лауреат Степан Лобозеров альманахта бэшэһэн оролто үгэ соогоо тэмдэглэнэ. Баир Эрдынеев Ажалай Улаан Тугай орденто Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын академическэ театртай һайн харилсаатай болоһоор үнинэй. Дурсагдагша театрай ендэр дээрэ тэрэнэй хэдэн зүжэгүүд амжалтатайгаар табигдаһан байна. Эдээн соо-һоонь би Баирай «Хазаар хара һахал» гэжэ шог ёгто зүжэгыень онсо тэмдэглэхэ байнаб. Олондо һайшаагдаһан энэ зохёолыень буряад театрай артистнар Москвада, Ленинградта болон Монгол орондо харуулһан юм.

Энээнтэй дашарамдуулан, Степан Лобозеровой өөрынь хоёр пьесэ, тусхайлбал, «Маленький спектакль на лоне природы», «По соседству мы живем» гэдэгүүд баһал дээрэ дурсагдагша альманахай хуудаһануудта урдань гараа һэн гэжэ хэлэлтэй.

Мүнөө түрэл театртаа харуулагдажа байһан Баир Эрдынеевэй энэ зүжэгэй түбэй альманахта толилогдоһондонь, зүжэгтэ дуратайшуултай хамта баярламаар байна.

В. ЦЫРЕНЖАПОВ.

БАЯСУУЛЖА БАЙДАГ

Баргажанай районой түбэй соёлой байшангай худэлмэрилэгшэд һаяхан Баргажанай соахозой ажалшадта концерт харуулба. Концертдэ хүгжэмэй һүргуулиин һурагшад хабаадалсаха юм. Эндэ элдэб дуунууд, хатарнууд болоод шүлэгүүд олоор гүйсэдхэгдэһэн байна. Жэшээнь, В. Эрдынеев ород, буряад дуунуудые дуулаа. Л. Шадрина, Л. Алейникова гэгшэд ород, мексикан, грузин арадуудай хатарнуудые гүйсэдхөө һэн. Л. Жаркова болон бусад эдир артистнар зүжэгхэнүүдые харуулаа. В. Ковалев шог ёгто, энеэдэтэй шүлэгүүдые уншаба.

Эдээнһээ гадна, «Баргажан» гэжэ агитбригадынхид, хоорой, хатарай болон «Каскад» гэжэ дуунай-инструментальна ансамбльнуудай коллективүүд долоон хоног бүхэндэ районойнгоо нютаг һууринуудаар, малшад, хонишодой бүусануудаар ябажа, дуу, хатараа бэлэглэжэ, ажалшадые баясуулдаг гээшэ.

Ю. АНДРЕЕВ.

ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭМНАЙ—ТҮШЭГ, ХЭШ

(Агын автономито округой Сагаан-Шулуутайда болоһон үү

Буряадай мэдээжэ поэт Цырен-Базар Бадмаевай түрэһөөр 60 жэлэй ойдо зорюулагдаһан уран зохёолой үдэшэ М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска библиотекэдэ мүнөөдэр 3 сагта үнгэргэдэхэнь.

Поэдэй түрэһэн үдэртэй дашарамдуулан, тэрэнэй тоонто нютаг Агын автономито округой Могойтын районой Сагаан-Шулуутайда уран зохёолой һайндэр һаяхан эмхидхэгдээ. Мүн Агын һүргуулинуудта түрэлхи буряад хэлэ шудалалгын мүнөө үеын үшар байдал тухай асуудалаар эндэ болоһон «түхэреэн столдо» округой хорёод һургуулиин буряад хэлэ, бэшэгэй багшанар, Улаан-Удэһөө буу-һан айлшад, уран зохёолшод Ц. Н. НОМТОЕВ, Ц-А. Д. ДУГАРНИМАЕВ, Б. ДУГАРОВ, Буряадай радиогой корреспондент Л. ДОРЖИЕВА, Шэтэһээ ерэһэн уран зохёолшод М. ВИШНЯКОВ, А. ГОРДЕЕВ, телевиденин худэлмэрилэгшэд болон партиин округкомой инструктор С. Е. АЮШЕЕВА, КПСС-эй Могойтын райкомой секретарь П. М. МЕЗЕНЦЕВ, тус райкомой пропаганда болон агитациин таһагые даагшын орлогшо В. В. ТОРОВА, «Агын үнэн» газетын редактор Ц. Г. ГОНГОРОВ, Агын багшанарай училищин буряад хэлэнэй таһагые даагша, хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат Д-Н. Д. ДОРЖИЕВ, тэрэшэлэн шотагай совет болон ажахын хүтэлбэрилэгшэд хабаадалсаба.

Удэшэлэн соёлой байшангай ехэ зал соо Ц-Б. Бадмаевай 60 жэлэй ойдо зорюулагдаһан уран зохёолой, хүгжэм дуута үдэшэ үргэлжэлөө.

Эндэ поэдэй хүбүүн, Сагаан-Шулуутайн 5-дахи классай һурагша Цыден-Ешэ Бадмаев эсэгынгээ шүлэг уншаа. Мүн Ц-Б. Бадмаевай дүү Гомбо Бадмаев, поэдэй үеын нүхэр Бато-Доржо Батоев гэгшэд дурсалгын үгэнүүдые хэлээ. Улаан-Удэһоо, Шэтэһээ ерэһэн поэдүүд, мүн нютагай эхилэн бэшэгшэд шүлэгүүдээ уншаа. Һүргуулиин эдир бэлигтэн Ц-Б. Бадмаевай үгэ дээрэ бэшэгдэһэн дуунуудые, сценкэнүүдые олоор гүйсэдхөө.

Дурсагдагша хэмжээ ябуулганууднаа манай түсхай корреспондентын хэһэн тэмдэглэлиүүдые уншагшадтаа дурадханабди.

Үглөөнэй 10 сагта Сагаан-Шулуутайн «Дружба» колхозой түрүүлэгшэ **Цэдэн Баглаевич БАГДАЕВ** нютагтаа бууһан айлшадаа ажал дээрээ урижа, ажехынгаа хэрэг байдалтай танилсуулһан, һонирхолтой, дэлгэрэнгы хөөрөө хээ һэн.

Удаань «түхэреэн столдо» хабаадагшад нютагай соёлой байшангай хоёрдохи дабхарай уужам, һаруул зал соо сугларжа, «Сагаан-Шулуутай — минии тоонто» гэһэн гаршагтай үргэн хэмжээнэй фотомонтаж хараба. Тэрээн дээрэ поэт Цырен-Базар Бадмаевай ажабайдалай дурасхаалта олон хэһэгүүд харуулагданхай. Мүн эндэ поздэй хогшол хэрэгсэлнүүд, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүнэй үнэмшэлгэнөө эхилээд олоор табигданхай. Тэдэ бүгэдые эдирхэн һурагшадһаа эхилээд, үндэр наһатан хүрэтэрөө гороолон ябажа, хужарлан харана. Поэдэй хори гаран согсолборинууд олоной үзэмжэдэ мүн лэ, аятайханаар табигданхай, һонирхол татана. Гушаад жилэй саана хэблэгдэһэн тэдэнэй зерим нэгые дахинаа эндэ хаража, аяар тиихэдэ, эдирхэн хаһадаа харанан, уншаһанаа ойндоо һэргээн, он жилнүүдэй үлхэлдэн, һубарилдан, олороо урдашаһые гэнтэ шаналһан мэдэргэлээр тухайлнаш...

Уданшьегүй үглөөнэй 11 саг боложо, «түхэреэн стол» түбхинэн һуугаад, анхан хараалагдаһан хоёр часай ерондо гурбан час үлүүтэй саг соо түрэлхи хэлэнэй хуби заяан тухай, тэрэнииe яажа хүгжөөхэ, шудалха тухай, тэрээндэ яагаад дурлуулха тухай олон һанамжанууд хэлэгдээ.

Агын уран зохёолой нэгэдэлые хүтэлбэрилэгшэ, РСФСР-эй соёлой габьяата худэлмэрилэгшэ, поэт **Арсалан ЖАМБАЛОН** уулзалгые нээжэ, «түхэреэн столдо» хабаадагшадые танилсуулба. Удаань уулзалгада хабаадагшадай аха заха, хүндэтэ айлшан, Социалис Ажалай Герой **Ц. Н. НОМТОЕВ** үгэ абаба.

— Манай алдарта поэт Цырен-Базар Бадмаевай 60 наһанай ойдо эндэ, түрэл һайхан Сагаан-Шулуутай нютагтань бидэнэй уулзажа, элинсэг хүлинсагуудаймнай үеһөө нааша амадамжан, баяжан ерэһэн түрэлхи хэлээ хойто үетэндөө хүргэхэ зорилготойгоор һанал бодолоо хэлсэхээ сугларһамнай дэмбэрэлтэй байна,— гэжэ нүхэр Номтоев онсолон тэмдэглэбэ. — Мүнөө сагта түрэлхи хэлээ шудалхада үлүү хэрэг болоо гэһэн тон лэ алдуутай һанал бодол 15 жилэй саана таража, түрэлхи хэлэмнай харатайхан усалда орожо захалһан байна. Дэлхэйн табан түбидэ таража, гүрэн түрэ болон хубаарһан хүн түрэлтэн хадаа нэн түрүүн хэлээрээ илгардаг, ха юм. Аха дүү, дүтэрхы хэлэтэн нэгэ тээшээ боложо, ёһо заншалаа сахидаг байнал. Тиимэһээ манай хэн хэн гэшэгүй арадайнгаа, тэрэнэй бэлигтэ түлөөлэгшэд болохо Гомбожаб Цыбиковэй, Хоца Намсараевай үгүүлжэ, оюун бэлигээ тодоруулһан хэлые шудалха, залуу үетэндөө дамжуулха уялгатайбди. Г. Цыбиков зургаан хэлэ мэдэхэ, ёһотойл эрдэмтэй хүн байгаа гээшэ. Мүнөөнэймнай захын бүряад үхибүүн нэн түрүүн түрэлхи хэлээ һайн мэдээд, ород хэлэ ульгамаар шудалаад, үшөө ямар нэгэн хари хэлэнэй хэшээл сэнэг соогоо шудалха аргатай байнал. Ород хэлэ һайнаар шудархын тула түрэлхи хэлээ эрхимээр мэдэхэ эрилтэ табигдаха заргатэй. Манай залуушуул хэр үгһаа арадайнгаа сахижа, хаража ябаһан мал ажалай хэрэгсэлнүүдые, тоног зэмсэгһээ эхилээд, малай яһа үһан хүртэр жэшэдгүй мэдэдэг байбал, ехэл һайн бэлэй. Жэшээлхэдэ, эмээл гээшэмнай олон зүйлнөө бүридэдэг гэжэ мэдэхэ байнабди. Тоолохо болсо һаа, урда хойто бүүргэ, бүгжэ, хонхо, хабһан, дэбһэн, маюуза, ганзага, улам, жэрэм, дүрөөгэй оохор, дүрөө гэхэ мэтэ.

Агын багшанарай училищин буряад хэлэнэй таһагые даагша **Даша-Нима Доржиевич ДОРЖИЕВ:**

— Сагаан-Шулуутайн «Дружба» колхоз нютагайнгаа түхэл шарайн улам болбосон, улад зонойнгоо улам ажана тэнюун болохын тула тон ехэ ажал бүтээнэ. Тиимэһээ энэ нютагай мүнөө үеын үйлэ хэрэг гээшые түүхэлэн мүнхэлхэ хүн бэшээшэ байха ёһотой. Ехэ, багашье арад гээшэ нэн түрүүн бэшээшэ, хүнүүдээрээ омогорхон байдаг. Тиимэһээ манай һургуулинууд түрэлхи хэлэн дээрээ бэшэхэ, найруулха дуратай үхибүүдые элирүүлхын тула уран зохёолой, буряад хэлэнэй кружогуудые арга заатагүй эмхидхэхэ ёһотой. Буряад хэлэнэй байдал округото ямар байнаб гэжэ харабал иимэ. Округой 47 һургуулиин 29-ниинь буряад һургуули гээшэ. Эдэ бүхы һургуулида 14.000 үхибүүд һуралсана. Тэдэнэй зургаан мянганиинь буряадууд. Зай, эдэнэй хахадһаа үлүүнь гэхэ гү, али 3140 үхибүүд түрэлхи буряад хэлээ шудалнагүй. Илангаяа Могойтодо, Орловскдо, Дульдаргада, Хилын совхоздо, Боржогонтойдо буряад хэлэн огто заагданагүй. Энэ талаар ехэхэн һаад хэжэ байдаг ноёд бии. Мүн округой зарим томо һууринда 2—3 яһатанай үхибүүдые худхаад, ородоор заахэ үшар хаа хаанагүй дэлгэрэнхэй. Гурбадахяар, буряад һуурин нютагуудай хүүгэдэй саадуудта хүмүүжэл ород хэлэн дээрэ юундэшьеб ябуулагдана. Дүрбэдэхээр, буряад хэлэн дээрэ гаража байдаг газетэнүүд захигданагүй. Эдэ бүхы дутагдалнуудые усадхажа, улад зондоо түрэлхи хэлыень нэбтэрүүлхэ гээшэ ёһотойл мүнөөдэрэй зорилго болонхой.

Буряадай эрдэмэй түбэй хүдэлмэрилэгшэ, хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат **Ц-А. Д. ДУГАРНИМАЕВ:**

— Эдир үетэниие буряадаар, ородоор тэгшэ һургаха зэргэтэйбди. Эндэ нэгэ иимэ ушарта анхарал хандуулмаар байна. Округой районууд буряад классуудай һуралсалай номуудта ами аминдаа захил хэхэ ёһогүй. Номуудай захил гээшые округой арадай гэгээрэлэй таһаг ниитэлээд. Улаан-Удэдэ оршодог РСФСР-эй Гэгээрэлэй министерствын национальна һургуулинуудай эрдэмшэнжэлэгшн институдай Буряадай филиалда эльгээжэ байха ёһотой. Уран шүлэгтэ, найруулгада дуратай үхибүүдээ элирүүлэе. Буряад хэлэнэй багшанар, үхибүүдэй бэшэһэн зүйлнүүдые «Буряад үнэн» газетын редакцида эльгээжэ, тэрээнтэй харилсаатай байгты. Сагаан-Шулуутайн дунда һургуулида үрөн зохёолой таһаг бии юм байна. Тэрэнь саашадаа үргэдэжэ, музей болог,— гэбэ.

— Манай редакци хүүгэдэй найруулга зохёолнуудта зарим тэды анхарал хандуулна. Эдир бэшэгшэдэй «Ошон» гэжэ уран найруулгын хуудаһа гаргадаг болонхойбди. Саашадаа үхибүүдэй туршалгануудые шэнжэлжэ, зарабари үгэһэн статьянуудые толилжо, литературна кружогуудтай холбоогоо үргэдхэжэ байхабди. «Ага нютагай һонин» гэһэн гаршаг доромнай нютаг нугадаа хүндэтэй ажалша бэрхэ зон тухай һургашадтаа найруулганууые бэшүүлжэ, эльгээжэ байгыт,— гээд «Агын үнэн» газетын редактор **Ц. Г. ГОНГОРОВ** багшанарые уряалба.

— Һүдэнтын дунда һургуулида 50 жилэй саана хуушанай багша Бадма-Базар Намсарайн уран зохёолой «Булаг» гэжэ кружок эмхидхэһэн түүхэтэй. Тэрэ үедэ уран шүлэг найруулжа туршаһан олон хүүгэд дайнда унаа. Гэбэшье Һүдэнтын дунда һургуулида түрэлхи хэлэнэйнгээ баялигые ойлгожо, уран шүлэг, рассказ бэшэжэ эхилһэн нүхэд олон. Тэдээн соо-һоо Вл. Намсараев, Б-С. Цыденов, Б. Цырендашиев, Ш-Х. Базарсадаева болон бусадые дурдамаар,—гээд Һүдэнтын дунда һургуулиин багша **Цыремжит Батоевна ВАТОЕВА** үгэеэ эхилбэ.—Могойто, Хила нютагуудаймнай малшадай үхибүүдтэ түрэлхи хэлэнииньe юундэ заагдаха, шудалагдахаяа болёо юм. Энэ эшхэбтэр үшар байдалһаа дары хахасаха хэрэгтэй. Манай бэшүүлжэ уншадаг, хужарладаг «Буряад үнэн» газетэ үндэһэн хэлэндээ ехэ анхарал хандуулна. Тиимэһээ Буряадайнгаа республика ошожо хүдэлшэхэ дуран ехэл хүрэдэг, «Булаг» гэжэ кружогойнгоо ерэхэ намар тэмдэглэгдэхэ 50 жилэй ойдо бэлдэнэбди. Буряад үхибүүдтэ түрэлхи хэлыень үзүүлхэ хэрэгтэ партиин Могойтын райком һаналаа табинагүй гээшэ,— гээд нүхэр Батоева онсолон тэмдэглээ.

Агын 1-дэхи дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багша **Цыдылма Бадмаевна НАМСАРАЕВА** үгэ абажа:

— Наһатай зоноор өөдөө болоһон үхибүүд буряад хэлэндээ тусгаар бэрхэ байдаг,— гээд тэмдэглэбэ. — Манай һургуулида үхибүүдэй жагсаал, линейкэнүүд буряад хэлээрээ үнгэргэгдэг. Эндэ багша-пионервожата Б-Х. Ж. Цырендоржиева ехэ оролдолго гаргадаг. «Ошон» гэжэ литературна кружогойнгоо хэшээлнүүдые үхибүүдэй һонирхол татамаар болгохые оролдонобди. Округойнгоо радио-дамжуулгын буряад редакцитай һайн холбоо байгууланхайбди, — гэбэ.

— Һургуулидамнай литературна, драматическа болоод уран зурагай кружогууд эмхидхэгдэнхэй. Би зургаадахи жилээ литературна кружок хүтэлбэрилнэб,— гээд Шулуутайн дунда һургуулиин багша **Цымжидма Цыбеновна ЦЫБИКОВА** үгэеэ эхилбэ. — Округой радиогоор эдиршүүлэймнай шүлэгүүд дамжуулагдана, газетэдээ толилогдожо урмашуулагдана. Буряадайнгаа багшанарай бидэнтэй холбоотой байдаг һаа, ехэл һайн һэн.

Шандалиин дунда һургуулиин түрэлхи хэлэнэй багша **Тобо-Доржо Дашацыренович ДАШАЦЫРЕНОВ:**

— Эхин шатын классуудһаа захалжа түрэлхи хэлээ шудалха гээшэ шухала,— гээд тэрэ үгээеэ эхилбэ. — 4-дэхи класста буряад хэлээрээ бирагүйхэн үхгжэлтэтэй үхибүүд ерэнэ. Ушарынь хадаа хүүгэдэй саадта ородоор заажа худхуулна. Багашуулые зобоонгүй, ойлгосотой түрэлхи хэлээрнь али бүгэдын һонирхолдо анхаруулжа, һоноржуулжа һургахада яана гээшэб, юрэдөө? Үльгэрнүүд һуралсалай программада оруулагдаха ёһотой.

1967 онһоо хойшо түрэлхи хэлээрээ багшалнаб. Буряад бэшэлгэдэ дуратай үхибүүдээрээ «Солбоной туяа» гэжэ кружогойнгоо ханын газетэ 20 жил соо гарганабди. Кружогнай хадаа нютагайнгаа түрүүшүүлые домоглохо, уран бэлигтэнииe тодоруулха зорилготой юм. Газетэнүүдээ согсолжо, журнал-суглуулбари болгонобди. Манай нютагһаа зохёол бэшэдэг Ж. Батоцыренов гэжэ хүн байһан юм. В. И. Ленинэй нүгшэхэдэ, тэрэ ёһолол хүндын харуулда байһан түүхэтэй. Мүн А. М. Горькиин гар табилгатай Уран зохёолшодой

«АЖАЛАЙ СУУРЯАН»

Захааминай районой Санагын соёлой байшангай дэргэдэ эмхидхэгдэһэн «Ажалай сууряан» гэжэ агитбригада хэдэн жилэй саана эмхидхэгдэһэн юм. Тэрэнэй гэшүүд ээһэдынгөө эдэбхеэр шог ёгто сценкэнүүдэй сценари бэшээд, гансашье нютагайхидтаа бэшэ, мүн райономнгоо бусад ажахынуудай ажалшадай урда гүйсэдхэжэ һонирхуулдаг юм.

Һаяхан тус коллективэй гэшүүд нютагай ажабайдалһаа үндэһэтэй «Будамшуу» гэжэ шог ёгто удхатай сценари бэшээд, февралиин 19-дэ районойнгоо соёлшодой семинар-зүблээндэ хабаадагшадай үзэмжэдэ табихаар бэлдэжэ байна.

Нютагайнгаа үхибүүдэй хүгжэмэй һургуулиин директорээр ажалладаг Николай Дашеевич Намсараев а й хүтэлбэрилдэг «Ажалай сууряанай» артистнар һаяшаг совхозойнгоо Зэдын эхин, Хуурлиг гэхэ мэтэ холын малшадай үбэлжээнүүдээр концертнаада харуулжа бусаба.

В. ХАЛЗАНОВ,
районой соёлой таһагай ахамад методист.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Санагын «Ажалай сууряан» гэжэ агитбригадынхид концертын үедэ.

СТУДЕНТНЭРТЭЭ, БАГШАНАРТАА ХҮНДЭТЭЙ

Бутит Содномовна Содномова Зүүн Сибириин технологическа институдай библиотекэдэ уран һайханай литературын ахалагша библиотекареэр ажаллана. Тэрэнэй хүтэлбэрилдэг таһаг институдайнгаа библиотекын таһагуудай дунда дэлгэрһэн социалис мурысөөндэ шалгаржа, эрхимэй тоодо оронхой.

Уран һайханай шэнэ номуудтай уншагшадаа саг соонь танилсуулжа, тэдэнииe шадамараар хубаарилан тараажа байдаг Бутит Содномовна институдайнгаа студентнэр болон багшанарта хүндэтэй болонхой. Уншагшадайнгаа эрилтые нарибшалан шэнжэлжэ, ажалаа ябуулдаг энэ нүхэрнай студентнэрэй хэшээлдээ бэлэдхэлые эмхидхэдэг.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Зүүн Сибириин технологическа институдай ахамад библиотекарь Бутит Содномовна Содномова.

Р-Н. БАЗАРОВАЙ фото.

ОЙН БАЯРТА ЗОРЮУЛЖА...

Һаяхан Буряадай арадай поэт А. Румянцев, дайнай, ажалай ветеран поэт А. Уланов, залуу поэт Б. Жигмытов гэгшэд Совет Армиин сэргэ-шэдтэй уулзажа, зохёохы ажал тухайгаа дэлгэрэнгыгээр хөөрэһэн, шүлэгүүдээ уншаһан байна. Гадна республикын Уран зохёолшодой холбооной мүнөө үеын ажал хэрэгүүдтэй танилсуулаа.

Энэ хадаа Совет Армиин ба Далайн-Сэрэгэй Флодой 70 жилэй ойтой дашарамдуулан, Буряадай Уран зохёолшодой холбооной уран зохёол дэлгэрүүлгын бюрогой хараалһан уулзалгануудай нэгэн болоно.

Ж. БАИРОВ.

ТҮГЭСХЭЛ

«Спартак» гэжэ стадион дээрэ футболсор Советскэ районой түрүү һуури эзэлхын түлөө эзлжээтэ наадан үнгэргэгдэбэ. Урда тээнь үнгэргэгдэһэн хэдэн үуллзалгануудай дүн. согсолходо, Советскэ районой дотоодын хэрэгүүдэй таһагай, Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай, технологическа институдуудай команданууд нэгэшье командада шүүгдэнгүй наадаба.

Зүүн Сибириин технологическа институдай команда энэ үдэр «Стекольщигой» футболистнуудһай наадаха байһан юм. Зүгөөр эдэнэрынь мурысөөндэ ерэнгүй байжа, институдай спортсменүүд хоёр очко бэшүүлхэ болобо. Удаань Ивалгын районой футболистнууд дүлии хүбүүдэй интернадай хоёрдохи командые 1:0 гэһэн тоотойгоор шүүжэ, мурысөөнэй таблицада байдалаа бага зэргэ һайжаруулба.

Багшанарай институдай болон дотоодын хэрэгүүдэй таһагай командануудай дунда ёһотойл шанга тулалдаатай наадан болоо. Энэ нааданай болохын урда хоюулаа аб адлихан очкотой байһан юм. Нааданай түрүүшын хахадта бэлэдхэл һайнтай студентнүүд 3:0 гэһэн тоотойгоор шүүһэн байгаа. Нааданай хоёрдохи хахадта студентнууд үшөө хоёр бумбэгэ сохижо, уулзалганга тоо 5:0 болгоһон байба. Харин эдэнэрэй нэгэ хамгаалагшань алдуу гаргажа, ворота руугаа ялын бумбэгэ сохюулха болобо. Уулзалгын дүүрэтэр 5:1 гэһэн тоонь хубилангүй, студентнүүдэй команда илажа, хоёр очко бэшүүлхэ болобо. Тиигэжэ эдэнэр дүн хамта 10 очкотой боложо, мурысөөнэй таблица толгойлбо.

Институдай командын футболистнууд Борис Фомкинов, Сергей Манзаров, Баир Лубсанов гэгшэд нааданай түрүүшын хахадта нэжээд бумбэгэ сохижо оруулһан байгаа. Харин уулзалгын хоёрдохи хахадта Василий, Баир Лубсановууд нэжээд бумбэгэ сохижо оруулхадаа, командынгаа байдал улам һайжаруулжа шадаа ха юм. Футболист Баир Лубсанов командын эрхим добтологшо болонхой. Тэрэ мүнөөдөө 6 бумбэгэ сохижо оруулаад ябана.

Улаан-Удэ хотын түрүү һуури эзэлхын түлөө эхилһэн энэ наадан февралиин 21-дэ дүүрэхээр хүлеэгдэнэ. Түгэсхэлэй нааданда район бүрынөө түрүүшын хоёр һуури эзэлһэн командануud оруулагдаха юм.

Удаадахи уулзалгануud февралиин 13—14-дэ үнгэргэгдэхэ юм.

Эдэ уулзалгануудта студентнүүдэй хоёр командануудай дунда шанга наадан болохоор хүлеэгдэнэ. Эндэ хэнииньe илажа, түрүү һуури эзэлхэбгэжэ үгэнэ бэзз.

Н. ИВАНОВ.

ТИРАЖАЙ ДҮНГҮҮД

«45-һаа 6-ень тааха» ба «36-һаа 5-ень тааха» «Спортлотонуудай» 1988 оной февралиин эдо үнгэргэгдэһэн 6-дахи тираж.

«45-һаа 6-ень тааха»: 5— бүхэ барилдаан, 11— волейбол, 28— мэргэн буудалга, 42— теннис, 43— туризм, 44— шатар.

«36-һаа 5-ень тааха»: 18— хүнгэн атлетикэ, 22— үһа руу һүргэлгэ, 25— шаргын спорт, 28— мэргэн буудалга, 32— фигурна халтиралга.

(ТАСС).

ПРАВДА БУРЯТИИ

▲ «Ажахын тоосооной эрхэ байдалда» — түрүү бэшэг.

▲ КПСС-эй обкомдо, Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Советэ, республикын профсоюзуудай советэ болон ВЛКСМ-эй обкомдо.

● Малай үбэлжэлгэ — харюусалгатай хаһа. «Һүн ехээр һаагдана» — А. Орбодоевой корреспонденци.

▲ «Байдал гуримшуулха бодото алхам» — ТАСС-ай материал.

▲ Орон дотор.

▲ Арадай хиналтын хуудаһан.

▲ Урагшаа шэглэлтэйгээр. «Эдэн буса хандалгатай тэмсэхэ» — Н. Рассудовай статья.

▲ Хинагшадай анхаралда. «Гуримшуулхаар болоо» — С. Сагадаровагай статья.

▲ «Хинан шалгаха эрхэ» — Л. Синегрибовэй корреспонденци.

▲ КПСС-эй XXVII съездын үнгэрһөөр хоёр жилэй туршада. «Эшэ үндэһэндөө бусалга» — А. Игнатьевай статья.

▲ АПК: мелиораци болон ургаса. «Үһалгадагар поли» — В. Хайнацкиин статья.

▲ Хилын саанаһаа абтаһан мэдээсэлнүүд.

▲ Түрэл Байгал шадарай хизаарнай. «Ой тайга гоё һайхан хүгжэм мэтэ» — А. Нелюбинэй корреспонденци.

▲ «Машинын утаан» — В. Слугиновой статья.

▲ Уншагшадай бэшэгүүд.

▲ Газетын мэдээсэлэй таһаг.

Сонгир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

Москва. 7.30—«120 минута». 9.35—Мультфильмнүүд. 10.05 — Балалайка дээрэ наадаха. 10.25—Бариитата фильм. 10.45 —«Амар сайн, хүгжэм!». 11.45 —Шэнэ һонин (11.55 хүрэтэр). 16.30—Шэнэ һонин. 16.40— Хубилган шэнэдхэлгын прожектор. 16.50—Киргизэй телевидениин программа. 17.50 — Духовой оркестр тухай хөөрөөн. 18.20—Бариитата фильмүүд. 18.50—«Булагууд». 19.20 —«Һургууули: хубилган шэнэдхэлгын асуудалнууд». РСФСРэй гэгээрэлэй министр Г. П. Веселов дамжуулгата хабаадаха. **Улаан-Удэ.** 19.35—Байгал. **Москва.** 20.05—«Мүнөөдэр — түби дэлхэй дээрэ». 20.25—«Ответный ход» — уран

ҮБЭЛЭЙ ЗҮЙЛНҮҮДЭЭР

ТРАМПЛИНһАА ҺҮРЭЛГЭ. Советскэ Союзай Герой Сергей Орешковэй дурасхаалда зорюулагдаһан мүрысөөн Аршаан һууриндахи трамплин дээрэ үнгэргэгдөө. Мүрысөөн ехэ ба бага трамплинууд дээрэ болобо.

ЛВРЗ-гэй вагоной кузовай цехэй слесарь Александр Залуцкий энэ үдэр эгээл холо —57 метртэ һүрэжэ, түрүү һуури эзэлээ. Эдиршүүл гурбан наһанай бүлэгөөр хабаяа туршаһан байгаа. Эндэ 13-дахи һургуулиин 8-дахи классай һурагша Леонид Агафонов тэрээндэ 3 секундаар гартажа, хоёрдохи һуури эзэлбэ. 1296-дахи автоколоннын жолоошон Андрей Лукьянов бронзо медальяар шагнагдаа.

Эдиршүүлэй дундаһаа 41-дэхи һургуулиин һурагша Дима Загузин шалгарба. Энэл һургуулиин һурагша А. Малышев, 13-дахи һургуулиһаа А. Тиунов гэгшэд удаадахи һууринуудые эзэлһэн байна. Ирина Малкова эрхимлэбэ — 40 минута 37 секунда.

Хүбүүдэй дундаһаа 10 болон 15 километрэй зайнуудта Баргажанай-Адагай дунда һургуулиин һурагша, спортын мастерта кандидат Алексей Дробышев илажа гараа. Мурысөөнэй дүнгүүдээр Приморйин хизаарай Арсеньев хотодо болохо зонын мурысөөндэ хабаадаха суглуулагдамал команда бүридүүлэгдээ.

Б. МИРОМАНОВ.

УБЭЛЭЙ ЗҮЙЛНҮҮДЭЭР

ТРАМПЛИНһАА ҺҮРЭЛГЭ. Советскэ Союзай Герой Сергей Орешковэй дурасхаалда зорюулагдаһан мүрысөөн Аршаан һууриндахи трамплин дээрэ үнгэргэгдөө. Мүрысөөн ехэ ба бага трамплинууд дээрэ болобо.

ЛВРЗ-гэй вагоной кузовай цехэй слесарь Александр Залуцкий энэ үдэр эгээл холо —57 метртэ һүрэжэ, түрүү һуури эзэлээ. Эдиршүүл гурбан наһанай бүлэгөөр хабаяа туршаһан байгаа. Эндэ 13-дахи һургуулиин 8-дахи классай һурагша Леонид Агафонов тэрээндэ 3 секундаар гартажа, хоёрдохи һуури эзэлбэ. 1296-дахи автоколоннын жолоошон Андрей Лукьянов бронзо медальяар шагнагдаа.

Эдиршүүлэй дундаһаа 41-дэхи һургуулиин һурагша Дима Загузин шалгарба. Энэл һургуулиин һурагша А. Малышев, 13-дахи һургуулиһаа А. Тиунов гэгшэд удаадахи һууринуудые эзэлһэн байна. Ирина Малкова эрхимлэбэ — 40 минута 37 секунда.

Хүбүүдэй дундаһаа 10 болон 15 километрэй зайнуудта Баргажанай-Адагай дунда һургуулиин һурагша, спортын мастерта кандидат Алексей Дробышев илажа гараа. Мурысөөнэй дүнгүүдээр Приморйин хизаарай Арсеньев хотодо болохо зонын мурысөөндэ хабаадаха суглуулагдамал команда бүридүүлэгдээ.

Б. МИРОМАНОВ.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД: индекс 670000

УЛАН-УДЭ, ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор —2-50-96, приемная —2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни —2-60-91, пропаганды —2-56-23, промышленности и строительства — —2-61-35, сельского хозяйства —2-64-36, 2-63-86, советского строительства и быта —2-69-58, культуры и школ —2-60-21, 2-57-63, информации —2-34-05, переводов —2-54-93, писем и селькоров —2-67-81, корректорская —2-33-61, выпускающие —2-35-95, собственные корреспонденты: п. Баргузин — 91-1-44, п. Кырен — 91-7-18, Северобайкальск —35-73, п. Хоринск —55-6-99.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина, 36. Инд. Н-00345. Заказ № 36.